

*Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Навчально-науковий юридичний інститут*

«Цивільне право»

*методичні вказівки і завдання для забезпечення навчальної дисципліни для здобувачів 2-го
курсу денної форми здобуття освіти спеціальності D8 Право Освітня програма
«Міжнародне та європейське право»
(1 семестр)*

Затверджено на засіданні кафедри цивільного права Навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника» (протокол № 1 від «26» серпня 2025 р.)

Схвалено Науково-методичною радою навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника» (протокол №1 від «09» вересня 2025 р.)

Рекомендовано до друку Вченою радою навчально-наукового юридичного інституту Карпатського національного університету імені Василя Стефаника» (протокол № від «» 2025 р.)

Рецензенти:

Банасевич І.І., кандидат юридичних наук, доцент

Парута Ю.І., кандидат юридичних наук, доцент

349 Зеліско А. В. Цивільне право : методичні вказівки і завдання для забезпечення навчальної дисципліни для здобувачів 2-го курсу денної форми здобуття освіти спеціальності D8 Право Освітня програма «Міжнародне та європейське право» (1 семестр). Івано-Франківськ, 2025. 55 с. (2, 3 а.а.)

Дисципліна «Цивільне право» є складовою частиною підготовки фахівців у галузі права. Вивчення дисципліни дозволить сформувати у здобувачів системні і комплексні знання стосовно природи цивільного права і його місця в системі права загалом; особливостей суб'єктного складу цивільних правовідносин та методів їх регулювання у різних правових системах. Засвоєння здобувачами знань в галузі цивільного права забезпечить формування у студентів навиків стосовно практичного застосування норм законодавства, які регулюють особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, майновій самостійності та вільному волевиявленню учасників.

Вступ

*Приватне право – ядро правопорядку,
заснованого на ринковій організації економіки*

Загальна частина цивільного права присвячена загальним положенням цивільного права, особистим немайновим правам фізичних осіб, праву майнової та інтелектуальної власності. Вказана структура першої частини цивільного права зумовлена його особливою системою побудови, заснованої на поєднанні елементів пандектного та інституційного підходів. Загальна частина цивільного права передбачає норми та інститути, які поширюються на всі суспільні відносини, що піддаються цивільно-правовому регулюванню і в цьому полягає її фундаментальне значення для підготовки фахівців високого рівня у галузі права.

Усі норми та інститути загальної частини цивільного права є основоположними та фундаментальними, пов'язаними з такими поняттями, як поняття, предмет, метод, принципи цивільного права тощо. Саме засвоєння цих понять забезпечить можливість системного та послідовного вивчення цивільного права як приватно-правової галузі.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Цивільне право» є формування у здобувачів здатності розв'язувати складні спеціалізовані завдання у сфері цивільного права на підґрунті цивільно-правового мислення та глибинного розуміння природи приватноправових інститутів у національній правовій системі України, а також загальних тенденцій регулювання цивільно-правових відносин в країнах основних світових правових систем, системи юридичних знань для професійного застосування цивільного законодавства на практиці з метою захисту права та інтересів учасників цивільних правовідносин.

Основними цілями вивчення дисципліни «Цивільне право» є набуття здобувачами загальних та фахових компетентностей щодо знань та розуміння змісту норм цивільного законодавства України та держав Європейського Союзу, формування умінь та навичок щодо самостійного розв'язання практичних проблем, які виникають у процесі реалізації цивільної правосуб'єктності учасниками цивільних правовідносин, грамотного застосування норм цивільного законодавства.

ЗМІСТ

Розділ 1. Зміст навчальної дисципліни

Розділ 2. Методичні вказівки для підготовки здобувачів до семінарських занять

РОЗДІЛ 1. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1 «Загальні теоретико-методологічні положення цивільного права в континентальній та англо-американській правових системах».

Тема 1. Вступ до цивільного права. Цивільне право як приватне право в континентальній та англо-американській правових системах.

Приватне і публічне право в континентальній правовій системі. Приватне і публічне право в англо-американській правовій системі. Система українського приватного права. Приватне право в закордонних правових системах. Дуалізм приватного права в континентальних правових системах.

Тема 2. Цивільне право як правова галузь.

Цивільне право в системі правових галузей в Україні та інших європейських державах. Предмет цивільно-правового регулювання суспільних відносин в Україні. Поняття, види та ознаки особистих немайнових та майнових відносин. Метод цивільно-правового регулювання суспільних відносин в європейських державах. Функції цивільного права. Принципи цивільного приватного права. Особливості цивільного права в англоамериканській правовій системі.

Тема 3. Цивільне право як цивілістична наука.

Наука цивільного права як одна з галузей права в Європі. Поняття і предмет цивілістичної європейської науки. Наукові методи дослідження цивільно-правових явищ. Взаємодія науки цивільного права з іншими галузями правознавства й інших наук. Основні тренди приватноправових досліджень Великобританії, США, Канади.

Поняття і система цивільного права як навчальної дисципліни. Основні розділи курсу цивільного права. Завдання курсу цивільного права.

Тема 4. Джерела цивільного права в Україні. Особливості системи джерел цивільного права в країнах континентальної та англо-американської правових систем.

Поняття та система джерел цивільного права в континентальній правовій системі. Поняття і структура цивільного законодавства України, Німеччини та Франції. Співвідношення цивільного права і цивільного законодавства. Роль і місце Конституції в структурі цивільного законодавства України, Німеччини та Франції. Німецьке цивільне уложення та Цивільний кодекс Наполеона як основні кодифіковані акти цивільного законодавства Німеччини та Франції. Цивільний кодекс України: структура та загальна характеристика. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства в континентальній та англо-американській правових системах. Застосування цивільного законодавства за аналогією. Умови, при яких застосовується аналогія закону та аналогія права. Дія цивільного законодавства в часі, просторі, та за колом осіб. Звичай як джерело цивільного права в країнах континентальної та англо-американської правових систем.

Змістовий модуль 2 «Цивільні правовідносини. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків, їх охорона та захист».

Тема 5. Поняття, зміст та види цивільних правовідносин.

Поняття цивільного правовідношення. Елементи і структурні особливості цивільного правовідношення.

Зміст цивільного правовідношення. Поняття, зміст і види суб'єктивних цивільних прав. Поняття, зміст і види суб'єктивних цивільних обов'язків. Структура цивільного правовідношення.

Поняття і зміст цивільної правосуб'єктності. Склад учасників (суб'єктів) цивільних правовідносин. Об'єкти цивільних правовідносин.

Види цивільних правовідносин. Речові, зобов'язальні, корпоративні і виключні правовідносини. Немайнові цивільні правовідносини.

Тема № 6. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків: основи європейської доктрини.

Поняття здійснення суб'єктивного цивільного права. Поняття виконання суб'єктивного цивільного обов'язку. Принципи і гарантії здійснення прав і виконання обов'язків у цивільному праві. Способи здійснення цивільних прав і виконання цивільно-правових обов'язків.

Поняття здійснення цивільних прав. Межі суб'єктивного цивільного права і його здійснення. Поняття і форми зловживання правом. Відмовлення в захисті права і наслідки його застосування.

Тема №7. Охорона і захист цивільних прав та інтересів в Україні та країнах Європи: основні підходи та тенденції .

Поняття і зміст суб'єктивного права на захист. Способи захисту цивільних прав. Судовий захист цивільних прав. Захист цивільних прав від незаконних актів публічної влади.

Самозахист цивільних прав. Необхідна оборона і дії в умовах крайньої необхідності як способи самозахисту цивільних прав. Заходи оперативного впливу на порушника цивільних прав, їхні основні особливості і види. Цивільно-правові санкції.

Тема №8. Цивільно-правова відповідальність: європейська доктрина та практика.

Особливості цивільно-правової відповідальності. Функції цивільно-правової відповідальності. Види цивільно-правової відповідальності.

Підстави й умови цивільно-правової відповідальності. Поняття і склад цивільного правопорушення. Протиправна поведінка як умова цивільно-правової відповідальності. Поняття і зміст шкоди (збитків) у цивільному праві. Матеріальна і моральна шкода. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкідливим результатом, що наступив. Вина правопорушника як умова цивільно-правової відповідальності. Поняття і форми вини в цивільному праві, їхнє значення. Відповідальність, що не залежить від вини правопорушника. Поняття випадку і непереборної сили, їх цивільно-правове значення. Цивільно-правова відповідальність за дії третіх осіб.

Розмір цивільно-правової відповідальності. Принцип повноти цивільно-правової відповідальності. Форми цивільно-правової відповідальності.

Змістовий модуль 3 «Суб'єкти та об'єкти цивільних правовідносин. Вплив континентальної та англосаксонської правових систем на вітчизняне законодавство».

Тема 9. Фізичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин згідно із традиціями континентальної правової системи.

Поняття цивільної правосуб'єктності. Фізична особа (громадянин) як суб'єкт цивільного права. Поняття правоздатності фізичних осіб. Співвідношення цивільної правоздатності і суб'єктивних цивільних прав.

Поняття та види дієздатності фізичних осіб. Обмеження дієздатності фізичної особи: підстави, порядок та правові наслідки. Визнання фізичної особи недієздатною: підстави, порядок та правові наслідки.

Порядок, умови та правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою та оголошення померлою. Опіка та піклування. Місце проживання фізичної особи та його юридичне значення. Особливості правового положення фізичних осіб-підприємців.

Тема 10. Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин за законодавством України та вплив на їх регулювання англо-американської правової системи.

Сутність юридичної особи. Розвиток вчення про юридичних осіб у науці цивільного права. Поняття й ознаки юридичної особи. Правоздатність і дієздатність юридичної особи. Органи юридичної особи. Представництва і філії юридичних осіб.

Порядок і способи створення юридичних осіб. Припинення діяльності юридичної особи шляхом правонаступництва. Порядок ліквідації юридичної особи. Неспроможність (банкрутство) юридичних осіб

Види юридичних осіб, їхня класифікація і її цивільно-правове значення. Комерційні і некомерційні організації. Інші види юридичних осіб. Корпорації в країнах англо-американської правової системи.

Тема 11. Публічно-правові утворення як суб'єкти цивільних правовідносин.

Поняття, зміст і особливості цивільної правосуб'єктності публічно-правових утворень. Україна, її суб'єкти і муніципальні утворення як особливі суб'єкти цивільного права. Органи публічної влади, що реалізують цивільну правосуб'єктність держави й інших публічно-правових утворень. Випадки і порядок участі публічно-правових утворень у речових, зобов'язальних і інших цивільних правовідносинах. Особливості майнової відповідальності публічно-правових утворень. Судовий імунітет держави.

Тема 12. Об'єкти цивільних правовідносин.

Поняття і види об'єктів цивільних правовідносин. Матеріальні і нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин. Майно як основний об'єкт цивільного (майнового) обороту. Дії і послуги як об'єкти цивільних правовідносин. Результати творчої діяльності й особисті немайнові блага як нематеріальні об'єкти цивільних правовідносин.

Речі як об'єкти цивільних правовідносин. Оборотоzdатність речей. Рухомі і нерухомі речі. Інші види речей. Майнові комплекси як об'єкти цивільного обороту. Гроші як об'єкти цивільних правовідносин. Цивільно-правовий режим наявних і безготівкових грошей. Особливості цивільно-правового режиму валютних цінностей.

Цінні папери як об'єкти цивільних правовідносин. Основні ознаки цінних паперів. Пред'явницькі, ордерні й іменні цінні папери. Інші класифікації цінних паперів. Особливості цивільно-правового режиму фондових (емісійних) цінних паперів. Бездокументарні цінні папери.

Змістовий модуль 4 «Правочини, представництво та строки і терміни у цивільному праві».

Тема 13. Правочини за законодавством України та країн континентальної правової системи. Поняття і види правочинів. Договори й односторонні правочини, класифікація. Умови дійсності правочинів. Воля і волевиявлення у правочині. Форма правочину, наслідки її недотримання. Державна реєстрація деяких видів правочинів і її цивільно-правове значення. Недійсність правочинів. Підстави недійсності правочинів. Заперечні і нікчемні правочини. Недійсність частини правочину. Правові наслідки недійсності правочинів.

Тема 14. Представництво.

Здійснення цивільних прав і виконання цивільно-правових обов'язків через представника. Поняття і значення представництва. Повноваження. Види представництва. Особливості комерційного представництва. Поняття і види доручення. Форма доручення. Передоручення. Притінення доручення. Представництво без повноважень і його цивільно-правові наслідки.

Тема 15. Строки в цивільному праві.

Поняття і цивільно-правове значення строків та термінів в законодавстві континентальної правової системи. Види строків у цивільному праві, їхня класифікація. Строки виникнення і здійснення цивільних прав. Припинювальні строки, строки виконання цивільно-правових обов'язків. Строки захисту цивільних прав.

Обчислення строків у цивільному праві. Початок і закінчення спливу строків.

Поняття і значення позовної давності. Види строків позовної давності, застосування і обчислення строків позовної давності. Призупинення і переривання спливу строку позовної давності. Відновлення строку позовної давності. Наслідки спливу строку позовної давності. Вимоги, на які позовна давність не поширюється.

Змістовий модуль 5 «Особисті немайнові права фізичних осіб за законодавством України : вплив континентальної та англо-американської правових систем».

Тема 16. Поняття, види та захист особистих немайнових прав за законодавством України та окремих держав англо-американської правової системи (на прикладі Великобританії).

Поняття та ознаки особистих немайнових прав. Розвиток концепції особистих немайнових прав у цивільному праві.

Джерела правового регулювання особистих немайнових прав фізичних осіб. Підстави виникнення особистих немайнових відносин. Здійснення та гарантії забезпечення особистих немайнових прав. Система особистих немайнових прав у Цивільному кодексі України. Захист особистих немайнових прав.

Тема 17. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування особи за законодавством України. Доктрина континентальної правової системи.

Право на життя як невід'ємне право фізичної особи.

Право на охорону здоров'я та на медичну допомогу: їх забезпечення та реалізація. Зміст та забезпечення права на свободу та особисту недоторканість. Випадки обмеження свободи особи. Правове регулювання відносин у сфері донорства крові, її компонентів, органів та інших анатомічних матеріалів. Правова характеристика інших особистих немайнових прав, що

забезпечують природне існування фізичної особи (право на сім'ю, на опіку або піклування, на безпечне для життя та здоров'я довкілля).

Тема 18. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття особи.

Честь, гідність та ділова репутація як об'єкти правової охорони. Захист права на честь і гідність. Право на інформацію. Поняття та види інформації. Особливості правової охорони відкритої, конфіденційної та таємної інформації. Правова охорона особистих паперів та кореспонденції. Розпорядження особистими паперами. Обмеження права на таємницю кореспонденції. Інші особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (право на місце проживання, на недоторканість житла, на вибір роду занять, на свободу пересування, на свободу об'єднання та на мирні збори).

Змістовий модуль 6 «Право власності та інші речові права в Україні та окремих державах континентальної правової системи».

Тема 19. Загальні положення про право власності і речові права за законодавством України. Відмінності речового права в країнах континентальної правової системи.

Власність і право власності. Правові форми реалізації економічних відносин власності. «Форми власності» і право власності.

Поняття й ознаки речового права. Види речових прав. Речові права в системі цивільних прав.

Поняття права власності. Право власності як інститут цивільного права. Право власності як речове право. Зміст права власності. Правомочності власника в різних правових системах. «Довірча власність» і проблема «розщепленої власності». Визначення права власності. Речове право за Цивільним уложенням Німеччини (класичний приклад речового права в європейських державах). Речове право за Швейцарським цивільним уложенням.

Тема 20. Виникнення та припинення права власності.

Набуття права власності. Юридичні підстави (титули) власності. Первісні і похідні способи набуття права власності. Цивільно-правовий режим безгосподарних речей. Поняття значення набувальної давності. Момент виникнення права власності в набувача майна за договором.

Припинення права власності. Підстави припинення права власності з волі власника. Випадки і порядок примусового вилучення майна у власника. Первинні підстави набуття права власності за законодавством країн континентальної правової системи (на прикладі законодавства Франції та Німеччини).

Тема 21. Особливості правовідносин в сфері права власності на окремі види майна.

Особливості права власності на земельні ділянки: право приватної власності на землю; право комунальної власності на землю; право державної власності на землю.

Поняття та ознаки житла як об'єкта права власності. Права та обов'язки власників житла. Особливості права власності на тварин. Особливості набуття права власності фізичними особами на окремі види майна. Особливості набуття права власності на окремі види майна за Швейцарським цивільним уложенням.

Тема 22. Право спільної власності.

Поняття права спільної власності. Підстави виникнення права спільної власності. Види права спільної власності.

Поняття і зміст права спільної часткової власності. Юридична природа частки учасника відносин спільної часткової власності (співвласника). Особливості здійснення права спільної

часткової власності. Відчуження частки співвласника переважне право покупки його частки. Виділ частки співвласником. Розподіл спільного майна Припинення спільної часткової власності.

Право спільної сумісної власності. Особливості виникнення, здійснення і припинення права спільної сумісної власності. Особливості регулювання спільної власності за законодавством Франції. Спільна власність в Цивільному уложенні Німеччини.

Тема 23. Обмежені речові права в Україні та країнах континентальної правової системи.

Поняття та види обмежених речових прав. Загальна характеристика володіння чужим майном.

Поняття та види сервітутів. Земельні сервітути. Особисті сервітути. Припинення сервітутів.

Право користування чужою землею для сільськогосподарських потреб (емфітевзис). Право користування чужою землею для забудови (суперфіцій). Право господарського відання та оперативного управління.

Тема 24. Захист права власності та інших речових прав.

Поняття захисту речових прав. Охорона і захист речових прав у цивільному праві. Види цивільно-правових способів захисту речових прав. Умови і підстави застосування речово-правових і зобов'язально-правових способів захисту речових прав.

Речово-правові позови. Витребування майна власником з чужого незаконного володіння (віндикаційний позов). Добросовісне і недобросовісне володіння річчю, його цивільно-правове значення. Вимога про усунення порушень, не зв'язаних з позбавленням володіння (негаторний позов).

Використання віндикаційного і негаторного позовів для захисту обмежених речових прав. Речово-правовий захист володіння. Позов про визнання права власності чи іншого речового права.

Змістовий модуль 7 «Право інтелектуальної власності в Україні та особливості його розвитку в окремих державах англо-американської правової системи».

Тема 25. Загальні положення про виключні права.

Поняття інтелектуальної діяльності. Цивільно-правовий режим результатів інтелектуальної діяльності. Функції цивільного права по охороні і використанню результатів інтелектуальної діяльності. Засоби індивідуалізації товарів і їх виробників, особливості їх цивільно-правового режиму.

Інститути цивільного права, що регламентують відносини по охороні і використанню результатів інтелектуальної діяльності і прирівняних до них засобів індивідуалізації товарів і їх виробників. Міжнародні угоди (конвенції) як джерела цивільно-правового регулювання відносин у сфері інтелектуальної діяльності. Система права інтелектуальної власності. Авторське та патентне право: спільне і відмінне у цивільно-правовому регулюванні відносин, пов'язаних з творчою діяльністю: особливості англо-американської правової системи.

Тема 26. Авторське право і суміжні права.

Поняття авторського права, його основні функції. Джерела авторського права. Міжнародно-правова охорона авторських прав.

Об'єкти авторського права. Критерії охороноздатності об'єктів авторського права. Види об'єктів авторського права. Результати, що не є об'єктами авторського права

Суб'єкти авторського права Співавторство. Суб'єкти авторського права на службові твори. правонаступники й інші суб'єкти авторського права

Зміст суб'єктивного авторського права Особисті немайнові права автора Майнові права автора Межі авторських прав. Вільне використання результатів творчої діяльності. Термін дії авторського права

Захист авторських прав. Особливості цивільно-правового захисту особистих немайнових прав авторів.

Тема 27. Патентне право в Україні. Особливості патентного права США.

Поняття патентного права. Джерела патентного права в США та Канаді. Міжнародні патентно-правові конвенції. Правове регулювання патентних відносин в Україні.

Поняття й умови патентоспроможності винаходу. Об'єкти винаходу. Поняття й умови патентоспроможності корисної моделі. Поняття й умови патентоспроможності промислового зразка

Суб'єкти патентного права.

Оформлення прав на винахід, корисну модель і промисловий зразок. Поняття і значення патенту. Зміст заявки на видачу патенту. Експертиза заявки, її види. Видача патенту. Термін дії патенту. Патентування винаходу, корисної моделі, промислового зразка за рубежом.

Особисті немайнові права автора винаходу, корисної моделі, промислового зразка. Право авторства. Виключні права патентовласника Захист прав авторів і патентовласників.

Тема 28. Виключні права на засоби індивідуалізації товарів і їхніх виробників.

Загальна характеристика правових засобів індивідуалізації учасників цивільного обороту, товарів і послуг за законодавством Великобританії. Регулювання виключних прав на засоби індивідуалізації товарів і їх виробників в Україні. Поняття і зміст фірмового найменування. Реєстрація фірмового найменування і її цивільно-правове значення. Виключне право юридичної особи на фірмове найменування.

Поняття і види товарних знаків і знаків обслуговування. Оформлення прав на знаки для товарів та послуг. Виключне право на знаки для товарів та послуг.

Цивільно-правова охорона найменування місця походження товару.

Цивільно-правова відповідальність за незаконне використання знаків для товарів та послуг і найменування місця походження товару.

Змістовий модуль 8 «Спадкове право: традиції континентальної правової системи у законодавстві України»

Тема 29. Спадкування власності фізичних осіб.

Спадкові правовідносини: суб'єкти, об'єкти та зміст. Час і місце відкриття спадщини. Здійснення права на спадкування. Прийняття спадщини. Способи і термін прийняття спадщини. Спадкоємна трансмісія. Оформлення спадкових прав. Правові наслідки прийняття спадщини. Відповідальність спадкоємця за боргами спадкодавця. Розподіл спадкового майна Охорона спадкового майна. Відмова від спадщини, її оформлення і правові наслідки. Спадковий договір.

Тема 30. Спадкування за заповітом та за законом.

Поняття та умови дійсності заповіту. Права та обов'язки заповідача. Виконання заповіту. Окремі різновиди заповіту. Порядок спадкування за законом. Черговість спадкування за законом. Специфіка спадкування окремих категорій осіб.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема №1: Цивільне право в континентальній та англо-американській правових системах (4 год.)

Методичні вказівки: У літературі публічне та приватне право визнаються реальними категоріями, а тому необхідно визначити, що вони собою являють, виявити різні аспекти їх співвідношення, зовнішні взаємозв'язки, вивчити їх вплив на розвиток правової системи. В західних країнах поділ права на дві галузі (приватну та публічну) розглядається як основоположне, зумовлене природою суспільних відносин, що регулюються.

Цивільне право у будь-якому правопорядку регулює перш за все різні відносини щодо належності чи використання майна, відмінні тим, що вони засновані на юридичній рівності учасників, автономії їх волі, їх майновій самостійності.

Однак слід враховувати, що майнові відносини можуть і не базуватися на вказаних ознаках, наприклад, відносини щодо формування державного бюджету шляхом сплати податків, штрафів за правопорушення. В даному випадку між учасниками наявні відносини влади і підпорядкування, що виключають автономію волі сторін. Такого роду відносини складають предмет регулювання адміністративного та фінансового права (публічного права).

В сферу цивільного права (приватного права) входять і немайнові відносини, учасники яких також володіють автономією волі і самостійністю у їх правовому оформленні.

Питання для обговорення

1. Приватне і публічне право в континентальній правовій системі.
2. Приватне і публічне право в англо-американській правовій системі.
3. Поняття цивільного права як галузі права в країнах Європи.
4. Місце цивільного права в системі галузей права в Україні та інших європейських державах.
5. Предмет цивільно-правового регулювання суспільних відносин в Україні. Поняття, види та ознаки особистих немайнових та майнових відносин.
6. Метод цивільно-правового регулювання суспільних відносин в європейських державах.
7. Принципи цивільного права.
8. Поняття та види функції цивільного права.

Термінологічні завдання: цивільне право як галузь права, цивільне право як наука, цивільне право як навчальна дисципліна, предмет цивільного права, метод цивільного права, принципи цивільного права, функції цивільного права.

Практичні завдання:

1. Проведіть розмежування між предметом регулювання майнових відносин цивільним законодавством та господарським законодавством.
2. Наведіть приклади цивільно-правових інститутів та підгалузей цивільного права.

Тестові завдання:

1. Цивільним законодавством регулюються:
 - 1) особисті немайнові відносини;
 - 2) майнові відносини;
 - 3) бюджетні відносини.
2. Відносини, врегульовані цивільним законодавством, засновані на:
 - 1) владному підпорядкуванні;
 - 2) обмеженні суб'єктивних прав;
 - 3) майновій самостійності учасників.
3. До предмета цивільного права належать:
 - 1) майнові та сімейні відносини;
 - 2) особисті немайнові та майнові відносини;
 - 3) майнові відносини;
 - 4) особисті немайнові відносини.
4. Метод цивільного права – це:
 - 1) сукупність прийомів та засобів впливу на учасників цивільних правовідносин;
 - 2) сукупність цивільно-правових норм;
 - 3) засоби цивільно-правової відповідальності.
5. Засадами цивільного права є:
 - 1) презумпція невинуватості;
 - 2) свобода особистості;
 - 3) свобода договору;
 - 4) презумпція винуватості;
 - 5) сполучення місцевих і державних інтересів.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Голос України . 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільне право України : Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. - 520с.
3. Цивільне право України : Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. К.: Істина, 2003. 776с.
4. Цивільне право України: Навч. посіб. / За ред. Р.О. Стефанчука. К.: Наукова думка, 2004. 448с.
5. Цивільне право. Загальна частина / За ред. професорів Підпригори О. А., Бобрової Д. В. К.: ВЕНТУРІ, 1995. 544 с.
6. Цивільне право України: Підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Кн. 1. К.: Юрінком Інтер, 2002. 719 с.
7. Цивільне право: Підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
8. Цивільне право України. Академічний курс / За заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.

9. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
10. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. 2010 . 752 с.
11. Майданик Р . А . Цивільне право: Загальна частина. / Т. І. Вступ у цивільне право. К.: Алерта, 2012. 472 с.
12. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: Навчальний посібник / Ю.О. Заїка. Київ: Правова єдність, 2008. 368 с.
13. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 3-є перероб. та доп. / За заг. ред. Харитонова Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1079 с.
15. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К.: Атіка, 2005. 560 с.
16. Цивільне право України : Навчальний посібник: 2-ге видання / За заг. ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. К.: Істина, 2004. 224с.
17. Панченко М.І. Цивільне право України: Навч. Посіб. К.: Знання, 2005. 583с.
18. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В.М. Коссака. К.: Істина, 2004. 976с.
19. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928с.
20. Шевченко Я. М. Місце цивільного права в системі права України. *Право України*. 2012. № 1 – 2. С. 125 – 139.
21. Кузнецова Н. С. Проблеми гармонізації та уніфікації сучасного приватного права. *Право України*. 2012. № 1 -2. С. 139 – 154.
22. Майданик Р.А. Розвиток приватного права в Україні: монографія. Київ: Правова єдність, 2016. 226 с.
23. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К.: Атіка, 2011. 560 с.
24. Цивільне право України. Іванов Ю.Ф., Іванова М.В., Курилїна О.В. Том 1. Навчальний посібник у 2 томах. Видання 2-ге доповнене і перероблене. К.: Алерта, 2019. 342 с.
25. Борисова В.І. Цивільне право як галузь приватного права. URL: https://www.academia.edu/download/56388405/%D0%A8%D0%B5%D0%B2%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A1%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D0%B0%D0%B4%D0%B8.pdf#page=22
26. Кузнецова Н. Предмет і система сучасного цивільного права України. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=22272941&AN=125511598&h=2HKOP3r%2F0v%2Bj6WxZmtkZz1GOHOFhwcsWMHSIs4E550uWRWuRrk4EegdN4NPeMn3crWu3ABQCbilcz7%2B74HE%2F6g%3D%3D&crl=c>
27. Бірюкова А.Г. Співвідношення приватного та публічного права: дуалістичний аспект. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2018/4_2018/part_1/16.pdf
28. Коструба. А. Дуалізм приватного права Франції: в пошуках компромісу. URL: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-02863199/>

29. В.В. Андріюк. Проблемні питання понятійного відображення співвідношення публічного та приватного права. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/apvchzu_2017_44_19.pdf
30. Теремцова Н.В. Актуальне питання поділу публічного і приватного права: деякі питання історії та теорії. URL: <https://bit.ly/34JBtrP>
31. Зінов'єва А. Приватне і публічне право. URL: http://dspace.ubs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2386/1/Pantielieieva_Financial_2019.pdf#page=323
32. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
33. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одиссей., 2002. 202 с.
34. М.І. Боднарук М.І., Козуб І.Г. Європейські стандарти приватного права : навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 216 с.

Тема №2: Джерела цивільного права в Україні. Особливості системи джерел цивільного права в країнах континентальної та англо-американської правових систем. (2 год.)

Методичні вказівки: Джерело права визначається у теорії як форма правотворення. Слід провести розмежування понять «цивільне право» та «цивільне законодавство». Адже цивільне законодавство є системою нормативно-правових актів, які регулюють цивільні правовідносини. Аналізуючи систему цивільного законодавства, слід звернути увагу на те, що основою цивільного законодавства європейських держав, як правило, виступає кодифікований акт, іменований кодексом, уложенням.

Питання для обговорення

1. Поняття та система джерел цивільного права в континентальній правовій системі.
2. Поняття і структура цивільного законодавства України.
3. Роль і місце Конституції в структурі цивільного законодавства України.
4. Німецьке цивільне уложення та Цивільний кодекс Наполеона як основні кодифіковані акти цивільного законодавства Німеччини та Франції.
5. Цивільний кодекс України: структура та загальна характеристика.
6. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства в континентальній та англо-американській правових системах.
7. Застосування цивільного законодавства за аналогією. Умови, при яких застосовується аналогія закону та аналогія права.
8. Дія цивільного законодавства в часі, просторі, та за колом осіб.
9. Звичай як джерело цивільного права в країнах континентальної та англо-американської правових система.

Практичні завдання:

1. На прикладі будь-якого закону, який регулює особисті немайнові чи майнові відносини, покажіть дію його у часі, у просторі та за колом осіб.
2. Наведіть приклади застосування аналогії права та аналогії закону в цивільному праві.

Рекомендовані нормативно-правові акти та література:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. Голос України . 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільне право України : Академічний курс: Підруч.: У двох томах / За заг. ред. Я.М. Шевченко. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 520с.
3. Цивільне право України : Підручник / Є.О. Харитонов, Н.О. Саніахметова. К.: Істина, 2003. 776с.
4. Цивільне право України: Навч. посіб. / За ред. Р.О. Стефанчука. К.: Наукова думка, 2004. 448с.
5. Цивільне право. Загальна частина / За ред. професорів Підпригори О. А., Бобрової Д. В. К.: ВЕНТУРІ, 1995. 544 с.
6. Цивільне право України: Підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Кн. 1. К.: Юрінком Інтер, 2002. 719 с.
7. Цивільне право: Підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
8. Цивільне право України. Академічний курс / За заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
9. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
10. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. 2010 . 752 с.
11. Майданик Р . А . Цивільне право: Загальна частина. / Т. І. Вступ у цивільне право. К.: Алерта, 2012. 472 с.
12. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: Навчальний посібник. Київ: Правова єдність, 2008. 368 с.
13. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 3-є перероб. та доп. / За заг. ред. Харитонова Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1079 с.
15. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К.: Атіка, 2005. 560 с.
16. Цивільне право України : Навчальний посібник: 2-ге видання / За заг. ред. І.А. Бірюкова, Ю.О. Заїки. К.: Істина, 2004. 224с.
17. Панченко М.І. Цивільне право України: Навч. Посіб. К.: Знання, 2005. 583с.
18. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / За ред. В.М. Коссака. К.: Істина, 2004. 976с.

19. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928с.
20. Бірюкова А.Г. Правова природа звичая ділового обороту як джерела цивільного права України. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/3_2018.pdf#page=102
21. Бірюкова А.Г. Особливості договору як джерела цивільного права України. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvmgu_jur_2018_33_25.pdf
22. Майданик Р.А. Вчення про джерела цивільного права України. URL: <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&profile=ehost&scope=site&authtype=crawler&jrnl=22272941&AN=125511626&h=yaPIF8JzjZa4%2Fi9NGrN7qcpeDVKSKKKNXcBR7IFcjLRF2Hty%2B9ZkvA8rpBQqZ%2BLPfPkvBPdpjxFALRE3IQhWOw%3D%3D&crl=c>
23. Стоянова Т.А. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11580/Stoynova%20%D0%A2%D0%BE%D0%BC%202_2017-30.pdf?sequence=1&isAllowed=y
24. Бабкін В.Д. Поняття та ознаки джерела цивільного договірної права. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2019/5_2019/5_2019.pdf#page=89
25. Майданик Р.А. Особливості договору як джерела цивільного права України. URL: <http://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc33/juspradenc33.pdf#page=90>
26. Юрченко Р.Ю. Правовий звичай як джерело цивільного права, звичай ділового обороту. URL: <http://dspace.pdaa.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2358/1/12.pdf#page=31>
27. Стрибко Т.І. Нормативно-правовий договір та договірний процес у суверенній Україні / автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса. 2017. С. 26
28. Майданик Р.А. Правовий звичай як джерело цивільного права. [Електронний ресурс] 2019. URL: <http://pravoznavec.com.ua/period/article/14043/%D0>
29. Майданик Р.А. Цивільнеправо.Практикум.Навчальнийпосібник. видання 3-тє, перероблене і доповнене. Київ. 2019. С. 622
30. Бірюкова А.Г. Правова природа звичаю ділового обороту як джерела цивільного права. *Порівняльно-аналітичне право*: електрон, наук. фахове вид. 2018. С. 102–104.
31. Бобрик В.І. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. [текст] / «Центр учбової літератури». 2016. С. 784
32. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
33. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одиссей., 2002. 202 с.

Тема №3: Поняття, зміст та види цивільних правовідносин (2 год.)

Методичні вказівки: Цілеспрямований юридичний вплив на суспільні відносини здійснюється у формі правовідношення, яке виступає правовою формою зв'язків та взаємодії їх учасників. Отже, в найбільш загальному вигляді правовідношення можна

визначити як суспільне відношення, урегульоване правом. Слід звернути увагу на те, що цивільні правовідносини мають приватно-правовий характер і ґрунтуються на юридичній рівності, майновій самостійності та вільному волевиявленні учасників. Тому метод правового регулювання є критерієм визначення належності відносин до цивільних.

Питання для обговорення

1. Поняття та загальна характеристика правовідносин.
2. Поняття та особливості цивільних правовідносин.
3. Співвідношення цивільних правовідносин з відносинами, які складають предмет регулювання інших галузей права.
4. Динаміка (виникнення, зміна і припинення) цивільних правовідносин.
5. Загальна характеристика елементів цивільно-правових відносин.
6. Суб'єкти цивільно-правових відносин.
7. Об'єкти цивільно-правових відносин.
8. Зміст цивільно-правових відносин.
9. Класифікація цивільних правовідносин.

Практичні завдання:

Задача 1.

Виберіть з наведених юридичних фактів ті, на які розповсюджуються норми цивільного законодавства:

- 1) укладення договору підряду між фізичною та юридичною особами;
- 2) отримання страхової суми у разі настання страхового випадку;
- 3) прийняття спадщини;
- 4) укладання трудового договору між роботодавцем та робітником;
- 5) надання довіреності на представництво особи в суді;
- 6) відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями органами суду;
- 7) отримання авторського гонорару;
- 8) обрання народних депутатів сільської ради;
- 9) сплата штрафу за порушення правил дорожнього руху;
- 10) несплата податків фізичними та юридичними особами.

Задача 2.

Про який вид юридичних фактів іде мова у нижченаведених ситуаціях? Свою відповідь обґрунтуйте.

Ситуація 1. Анатолій уклав договір купівлі-продажу будинку із Миколою.

Ситуація 2. Суд визнав право власності Павла на самовільно збудований дачний будинок.

Ситуація 3. Анастасія знайшла годинника і здала знахідку до міліції.

Ситуація 4. Іван склав заповіт, в якому все своє майно заповів дружині Ірині.

Ситуація 5. Орган опіки і піклування видав дозвіл опікуну на продаж квартири підопічного.

Ситуація 6. Громадянин Андрейченко написав книгу (у рукописному варіанті) про історію своєї сім'ї.

Ситуація 7. Виконком Дарницького р-ну м. Києва видав ордер на житлове приміщення громадянину Михайличенку.

Задача 3.

Петрусенко, відїжджаючи у відпустку, взяв у борг у свого знайомого Олексенка, певну суму грошей, а також речі, необхідні для відпочинку. Під час поїздки гроші та інші позичені речі у Петрусенка вкрали. Після приїзду він відмовився повертати гроші та відшкодовувати вартість вкрадених речей, посилаючись на те, що він не несе відповідальності за дії злочинців.

Чи є юридично грамотними аргументи Петрусенка? Які правовідносини виникли між зазначеними в тексті завдання особами?

Тестові завдання:

Доберіть правильні відповіді; зверніть увагу на правильність та повноту формулювання відповідей; при необхідності вкажіть на можливу варіантність відповідей.

1. Поняття цивільних правовідносин - це:

- 1) суспільні відносини, що врегульовані нормами цивільного права;
- 2) відносини, що регулюються моральними нормами;
- 3) відносини, що засновані на підпорядкуванні сторін;
- 4) відносини майнового характеру.

2. Види цивільно-правових відносин:

- 1) абсолютні та відносні;
- 2) майнового та немайнового характеру;
- 3) заперечні та активні відносини;
- 4) абсолютні, відносні, активні, пасивні, майнові, немайнові.

3. Підставами виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин є:

- 1) настання певних життєвих обставин;
- 2) юридичні факти;
- 3) події;
- 4) дії (правомірні та неправомірні);
- 5) настання життєвих обставин, з якими норми цивільного законодавства пов'язують настання правових наслідків.

4. Елементами цивільних правовідносин є:

- 1) суб'єкти, об'єкти, фактичний зміст;
- 2) суб'єкти, об'єкти;
- 3) суб'єкт, об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона;
- 4) суб'єкт, об'єкт, шкода, причинний зв'язок;
- 5) суб'єкти, об'єкти, суб'єктивне право і суб'єктивний обов'язок.

5. Суб'єктивний обов'язок — це:

- 1) необхідність належної поведінки зобов'язаної особи перед уповноваженою особою;
- 2) абсолютне право суб'єкта;
- 3) можливість суб'єкта мати правоздатність;
- 4) можливість суб'єкта цивільного права використовувати права, які забезпечуються та гарантуються державою.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Конституція України.

2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Голос України*. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У двох томах / За заг. ред. Я.М.Шевченко. Т. 1. Загальна частина. К.: Ін Юре, 2003. 520 с.
4. Харитонов Е. О. Гражданский кодекс Украины: комментарий. Х.: ООО «Одисей», 2003. 678 с.
5. Цивільне право. Загальна частина / За ред. професорів Підопригори О. А., Бобрової Д. В. К.: ВЕНТУРІ, 1995. 544 с.
6. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Кн. 1. К.: Юрінком Інтер, 2002. 719 с.
7. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
8. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
9. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
10. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Вид. 3-є перероб. та доп. / за заг. ред. Харитонova Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1079 с.
11. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, К.: Атіка, 2005. 560 с.
12. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
13. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovoї. 2010. 752 с.
14. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів. *Право України*. 2012. № 3 – 4. С. 396 – 404.
15. Коструба А. Деякі аспекти дефектності правоприпиняючих юридичних фактів у цивільному праві. *Право України*. 2012. № 7. С. 168 – 175.
16. Надьон В.В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин: монографія. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Naden/d_Naden.pdf
17. Сенюта І. Цивільні правовідносини у сфері репродуктивних технологій. URL: <https://bit.ly/3oFS9s4>
18. Чорна О.О. Валютні цінності як об'єкт цивільних правовідносин. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Chorna/d_Chorna.pdf
19. Матійко М.В. Особливості цивільних правовідносин щодо захисту права власності. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/molv_2017_8_84.pdf
20. Кузьмич О.Я. Вплив третіх осіб на динаміку (рух) цивільних правовідносин із безпосередньою їхньою участю. URL: http://nvppp.in.ua/vip/2017/5/tom_1/vip5-1_2017.pdf#page=92
21. Заїка Ю. Інформація в системі об'єктів цивільних прав. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi->

- bin/irbis_nbuvcgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pgip_2017_1_46.pdf
22. Скрипник В.Л. Речі з родовими ознаками як об'єкти цивільних прав. URL: http://www.irbis-nbuvcgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/nvuzhpr_2017_42_23.pdf
23. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
24. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одиссей., 2002. 202 с.
25. М.І. Боднарук М.І., Козуб І.Г. Європейські стандарти приватного права : навч. посібник. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2019. 216 с.

Тема № 4. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків: основи європейської доктрини.

Методичні вказівки: Кожне суб'єктивне право має цінність лише тоді, коли забезпечене реальною можливістю його носія щодо здійснення цього права. Здійснення суб'єктивного цивільного права являє собою реалізацію уповноваженим суб'єктом певних можливостей, спрямованих на задоволення потреб та інтересів і передбачених законом або, хоча й не передбачених, але ним не заборонених.

В основі суб'єктивного цивільного права лежить не якась одна, а цілий комплекс можливостей, що надаються уповноваженій особі (володільцеві права) правовою нормою: можливість вільного вибору варіанту власної поведінки (право на власні дії), можливість вимагати певної поведінки від зобов'язаної особи (право на чужі дії), а також звертатися у необхідних випадках до сприяння примусових засобів державного апарата з метою реалізації вимоги, зверненої до боржника (право домагання). Надання правоволодільцеві цілої низки, сукупності можливостей щодо реалізації свого права впливає з сутності цивільного права як права диспозитивного.

Обрання того чи іншого варіанту поведінки залежить від характеру правової норми та від мети, досягнення якої ставить перед собою уповноважений суб'єкт. Наприклад, якщо власник речі вирішить відчужити її, він може реалізувати це право шляхом укладення договору купівлі-продажу, дарування, міни або в іншій правовій формі.

При підготовці до матеріалу із даної теми слід робити акцент на розмежуванні фактичних та юридичних дій із здійснення суб'єктивних прав та обов'язків; на межах здійснення особою власних прав і обов'язків.

Питання для обговорення

1. Поняття здійснення суб'єктивного цивільного права та виконання суб'єктивного цивільного обов'язку.
2. Принципи і гарантії здійснення прав і виконання обов'язків у цивільному праві. Способи здійснення цивільних прав і виконання цивільно-правових обов'язків.
3. Межі суб'єктивного цивільного права і його здійснення. Поняття і форми зловживання правом. Відмовлення в захисті права і наслідки його застосування.

Практичні завдання:

Задача 1. Ненарочко звернулась до виконкому місцевої ради із заявою про дозвіл на укладення від імені її 13-річної дочки договору комісії на продаж автомобіля, який вона отримала як спадкоємець. Виконавчий комітет виніс рішення, яким дав дозвіл на укладення такого договору, але зобов'язав Ненарочко внести виручену грошову суму до Ощадного банку на особистий рахунок дочки. Які _____ особливості здійснення батьками своїх прав ілюструє ця ситуація?

Завдання

Завдання 1. Випишіть із чинних нормативно-правових актів норми, в яких містяться заборони зловживання цивільними правами у тих чи інших правовідносинах.

Завдання 2. Випишіть із чинних нормативно-правових актів норми, в яких містяться вимоги здійснення цивільних прав а) у відповідності з їхнім призначенням та б) у відповідності із призначенням об'єкта цих прав.

Завдання 3. Використовуючи Закон України «Про рекламу», складіть схему видів і форм недобросовісної реклами.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У двох томах / За заг. ред. Я.М.Шевченко. Т. 1. Загальна частина. К.: Ін Юре, 2003. - 520 с.
2. Харитонов Е. О. Гражданский кодекс Украины: комментарий. Х.: ООО «Одисей», 2003. 678 с.
3. Цивільне право. Загальна частина / За ред. професорів Підпригори О. А., Бобрової Д. В. К.: ВЕНТУРИ, 1995. 544 с.
4. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
5. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
6. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
7. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. – 2010. – 752 с.
8. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів. *Право України*. 2012. № 3 – 4. С. 396 – 404.
9. Коструба А. Деякі аспекти дефектності правоприпиняючих юридичних фактів у цивільному праві. *Право України*. 2012. № 7. С. 168 – 175.
10. Цибань А. Поняття та окремі види меж виконання суб'єктивного цивільного обов'язку. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. С. 61-64.
11. Щербина Б. С. Здійснення цивільних прав за законодавством України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2017. 29 (2). С. 12-16

12. Пономаренко К. Д. Належне здійснення суб'єктивного права в науці цивільного права та чинному законодавстві. *Часопис цивілістики*. 2017. 22. С. 32-36
13. Надьон В. В. Характерні ознаки суб'єктивного цивільного обов'язку (теоретичний аспект). *Цивільне право та процес, сімейне право, міжнародне приватне право*. 2017. С. 78-87
14. Погребняк В. Я. Правова природа припинення суб'єктивного цивільного права. *Правові горизонти*. 2019. 20 (33). С. 47-52
15. Надьон В. В. Суб'єктивний обов'язок як елемент змісту цивільних правовідносин. Харків, 2018. 411 с.
16. Бровченко Т. І. Зловживання цивільними правами. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2020. С. 45-49.
17. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
18. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одіссей., 2002. 202 с.

Тема №5. Охорона і захист цивільних прав та інтересів в Україні та країнах Європи: основні підходи та тенденції .

Методичні вказівки: При підготовці питання «Поняття захисту цивільних прав та інтересів» насамперед необхідно встановити значення поняття цивільно-правового захисту, яке не можна ототожнювати із такими поняттями як «забезпечення» та «охорона» цивільних прав та інтересів. Потрібно звернути увагу на аргументи науковців, на підставі яких право на захист розглядається а) як один з елементів змісту суб'єктивного юридичного права.

Питання для обговорення

1. Поняття і зміст суб'єктивного права на захист. Способи захисту цивільних прав. Судовий захист цивільних прав. Захист цивільних прав від незаконних актів публічної влади.
2. Самозахист цивільних прав. Необхідна оборона і дії в умовах крайньої необхідності як способи самозахисту цивільних прав.
3. Заходи оперативного впливу на порушника цивільних прав, їхні основні особливості і види.
4. Цивільно-правові санкції.

Практичні завдання:

Задача 1. Зленко та Охримюк, виламавши двері квартири відомого колекціонера Горіхова, проникли до неї з метою викрадення антикварних речей та валютних цінностей. В той час, коли грабіжники, не поспішаючи, пакували в сумки викрадене, Горіхов, який забув у домашньому сейфі необхідні документи, і його охоронець повернулись до квартири. У відповідь на слова Горіхова: «Хто ви? Що ви тут робите?» – Зленко та Охримюк відкрили хаотичну стрілянину з пістолетів, але в результаті пострілів у відповідь, вчинених охоронцем, Зленко та Охримюк були вбиті. Яку форму захисту цивільних прав було використано в даному випадку? Чи дотримано охоронцем Горіхова умов правозгідності

способів самозахисту? Чи виникає в утриманців Зленка та Охримюка право на відшкодування шкоди, завданої смертю годувальника?

Задача 2. Дача Фролова протягом зими була двічі обікрадена невідомими особами. По закінченні чергового дачного сезону Фролов переніс найбільш коштовні речі в темний прикомірок і на горище. При цьому в прикомірку він установив саморобний капкан на великого звіра, а на горищі спорудив пристрій, за допомогою якого з 3-метрової висоти падала важка колода при дотику до складених на горищі речей. У січні Фролова викликали до міліції, де йому було запропоновано дати пояснення по факту заподіяння тяжких тілесних ушкоджень. Крючко, що був виявлений на горищі дачі зі зламаним хребтом і відмороженими ногами. Як з'ясувалося згодом, дві попередні крадіжки майна Фролова були також вчинені Крючко. По даному факту була порушена кримінальна справа, але потім вона була закрита за передбаченими кримінально-процесуальним законодавством підставами Крючко, визнаний інвалідом I групи, звернувся до Фролова з позовом про відшкодування шкоди, заподіяної втратою працездатності в зв'язку з отриманою травмою. Який вид правоохоронювальних заходів був використаний Фроловим? Чи підлягає позов Крючко задоволенню?

Задача 4. В січні 2020 р. помер Шкірук – відомий художник. За життя він орендував велику майстерню. Його дочка попросила об'єднання художників, яке виступало орендодавцем майстерні, про відстрочку і сказала, що вона звільнить майстерню через три місяці, тобто після того, як розбере документи, ескізи, полотна та інші предмети, котрі зберігались в майстерні померлого. В серпні 2020 р. об'єднання художників надало майстерню в оренду народному художнику України Гришаніну. У вересні 2020 р. Гришанін попросив дочку Шкірука передати йому ключі від майстерні. На прохання художника дочка Шкірука відповіла відмовою, вказавши при цьому, що не буде звільняти майстерню, оскільки право оренди, на її думку, є спадщиною після померлого батька. Гришанін звернувся до прокурора з проханням вжити заходів щодо дочки Шкірука, з тим, щоб вона не перешкождала йому у здійсненні його права на оренду майстерні. Кому належить право на оренду майстерні? Яким способом можна захистити порушене право на оренду майстерні? Як повинен діяти прокурор у даній ситуації?

Завдання:

1. Для врахування особливостей захисту цивільних прав у сімейних, земельних та господарських відносинах рекомендується порівняти норми абз. 2 ч. 2 ст. 16 ЦК, абз. 1 ст. 18 СК, та п. «д») ч. 3 ст. 152 ЗК.
2. Випишіть та проаналізуйте положення Закону України «Про нотаріат» щодо випадків, за яких захист прав особи може проводитися нотаріусом.
3. Складіть схему «Юрисдикційна форма захисту цивільних прав», відобразивши в ній усі види органів, уповноважених захищати суб'єктивні цивільні права за законодавством України.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
2. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 3-є перероб. та доп. / за заг. ред. Харитоновна Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1079 с.
5. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, К.: Атіка, 2005. 560 с.
6. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К. Істина, 2005. 312 с.
7. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитоновна, О. І. Харитонової. 2010 . 752 с.
9. Гордєєв В. Критерії класифікації юридичних фактів. *Право України*. 2012. № 3 – 4. С. 396 – 404.
10. Коструба А. Деякі аспекти дефектності правоприпиняючих юридичних фактів у цивільному праві. *Право України*. 2012. № 7. С. 168 – 175.
11. Ляшевська Л. І. Правова природа самозахисту цивільних прав як засіб протидії цивільним правопорушенням. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2018. С. 112-119.
12. Шевцова П. В. Проблемні аспекти захисту цивільних прав та інтересів. 2019. С. 213-214
13. Дзера І. О. Критичний погляд на зміни до ст. 16 цивільного кодексу України. *Модернізація цивільно-правової відповідальності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18 жовтня 2019 року)* . – 2019. – С. 40-45.
14. Примак В. Розірвання договору як спосіб цивільно-правового захисту в кризових умовах. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. С. 43-49.
15. Полюк Ю. І. Судова форма захисту цивільних прав як підґрунтя для виникнення права на звернення до суду. *Часопис цивілістики*. 2017. 25. С. 29-32.
16. Личенко І. О. Захист цивільних прав органами публічного управління. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету*. Юридичні науки. 2018. 3. С. 83-88.
17. Філонова Ю. М. Специфіка самозахисту володіння: вітчизняний і міжнародний досвід. *Модернізація цивільно-правової відповідальності: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 18 жовтня 2019 року)*. – 2019. – С. 293-297.
18. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
19. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одіссей., 2002. 202 с.

Методичні вказівки: Загальними умовами виникнення цивільно/правової відповідальності є: 1) наявність шкоди в потерпілого; 2) протиправна поведінка заподіювача шкоди; 3) причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкодою; наявність вини особи, яка завдала шкоду. За загальним правилом, відсутність хоча б однієї із зазначених умов вказує на відсутність підстав для притягнення порушника до відповідальності. Однак, у цивільному законодавстві відповідальність може наставати при неповному (урізаному) складі правопорушення (наприклад, відповідальність за шкоду, завдану незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органу дізнання, попереднього (досудового) слідства, прокуратури або суду настає незалежно від вини органу, що її завдав).

При підготовці питання «Поняття цивільно-правової відповідальності» потрібно пригадати визначення поняття юридичної відповідальності з курсу Загальної теорії права. Визначення поняття «цивільно-правова відповідальність» рекомендується давати на основі загальних ознак юридичної відповідальності та специфічних ознак відповідальності у цивільному праві. Потрібно з'ясувати зміст кожної з використовуваних у визначенні ознак. При розгляді форм цивільно-правової відповідальності треба врахувати, що вони поділяються на загальні, передбачені у ст. 22, 23 ЦК та спеціальні, правове регулювання яких здійснюється ст. 549–552 (неустойка) та ст. 570–571 ЦК (втрата завдатку). Визначення поняття вини рекомендується наводити на основі ст. 614 ЦК.

Питання для обговорення

1. Особливості цивільно-правової відповідальності. Функції цивільно-правової відповідальності.
2. Види цивільно-правової відповідальності.
3. Підстави й умови цивільно-правової відповідальності. Поняття і склад цивільного правопорушення: а) Протиправна поведінка як умова цивільно-правової відповідальності. Поняття і зміст шкоди (збитків) у цивільному праві. б) Матеріальна і моральна шкода. Причинний зв'язок між протиправною поведінкою і шкідливим результатом, що наступив. Вина правопорушника як умова цивільно-правової відповідальності. Поняття і форми вини в цивільному праві, їхнє значення.
4. Відповідальність, що не залежить від вини правопорушника. Поняття випадку і непереборної сили, їх цивільно-правове значення. Цивільно-правова відповідальність за дії третіх осіб.
5. Розмір цивільно-правової відповідальності. Принцип повноти цивільно-правової відповідальності. Форми цивільно-правової відповідальності.

Практичні завдання:

Задача 1. Анісімова, що проживає у Дніпропетровську, знаходячись у ворожих відносинах із своїм колишнім чоловіком, вирішила помститися йому. Вона розіслала близьким родичам чоловіка телеграми про те, що він помер. Родичі, що прибули на похорони і знайшли Анісімову живим, звернулися до адвоката з проханням дати роз'яснення, які законні заходи можна застосувати проти колишньої дружини. Які цивільно-правові наслідки породили дії Анісімової? Чи буде відшкодовано витрати родичів на переїзд та ін.? Чи підлягає відшкодуванню моральна шкода, нанесена Анісімовою колишньому чоловіку та його родичам?

Задача 2. Андреев вчасно заповнив і опустив у спеціальну скриньку квиток «Спортлото». На цей квиток випав виграш. Зональне управління «Спортлото» відмовило Андрееву у виплаті виграшу з посиланням на несвоєчасність здачі квитка на пошту, внаслідок чого він не міг бути врахований при підрахунку розміру виграшів.

При розслідуванні цього випадку було встановлено, що затримка передачі квитків управління «Спортлото» відбулася через недбалість працівників поштового відділення. За рішенням суду сума виграшу була стягнена на користь Андреева. Зональне управління «Спортлото» пред'явило позов про відшкодування зазначеної суми з органів зв'язку. При розгляді справи в господарському суді виникло питання про те, чи була завдана шкода управлінню «Спортлото».

Як розв'язати даний спір?

Задача 3. Учень 6-го класу Петро Сидір приніс до школи належний його батькові швейцарський золотий годинник, який він показував на уроці іншим учням. Учителька під час уроку відібрала годинник у Петра і поклала до шухляди свого столу. Після уроку клас поїхав на екскурсію, і Петро забув забрати годинник у вчительки. На наступний день до школи прийшов батько Петра і зажадав повернути годинник. Учителька пояснила, що годинник вона поклала в шухляду столу і забула про нього, а ранком, коли прийшла до школи, не знайшла його там.

Батько Петра пред'явив позов про відшкодування вартості годинника до районного відділу освіти і до вчительки, що відібрала годинник у сина на уроці.

Яке рішення повинен винести суд?

Задача 4. Тихон подав позов проти Жовтневої залізниці про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, яке він одержав через те, що під час руху швидкого поїзда кинутий кимсь камінь потрапив у вікно і розбив скло, уламки якого зашкодили Тихону обидва ока. Залізниця вважає, що позов задоволенню не підлягає, тому що шкода завдана дією непереборної сили. Адвокат Тихона заявив, що дії тих, хто кидає камені в потяги, що проїжджають, не можна розцінювати як непереборну силу, а за простий випадок залізниця, як власник джерела підвищеної небезпеки, повинна нести відповідальність.

Яке рішення повинен винести суд?

Задача 5. Загірна купила в магазині пральну машину. Через три дні, під час першого прання, машина перестала працювати. Загірна зажадала у директора магазину обміняти пральну машину на аналогічну придатну машину. Оскільки її прохання не задовольнили, Загірна доручила незалежній експертній організації перевірити причину несправності, а потім звернулася до суду з позовом до магазину і зажадала надання їй нової пральної машини, стягнення витрат на експертизу, компенсацію моральної шкоди. Експертизою було встановлено, що дефект машини не пов'язаний з експлуатацією і носить прихований виробничий характер. Відповідач, заперечуючи проти позову, вказав, що: а) у позивачки відсутній товарний чек, який би підтверджував факт купівлі машини в конкретному магазині; б) виробничий дефект підтверджує вину виробника, отже, і відповідати повинен виробник; в) експертиза проведена на користь покупця, а значить, він несе витрати, що виникли.

Які можуть бути використані докази для підтвердження факту придбання пральної машини в конкретному магазині? Чи може Загірна, у разі задоволення позову, розраховувати на надання їй будь-якої нової пральної машини або пральної машини певної моделі?

Спростуйте або потвердіть доводи відповідача.

Чи підлягає позов Загірної задоволенню?

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
2. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 3-є перероб. та доп. / за заг. ред. Харитонова Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1079 с.
5. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, К.: Атіка, 2005. 560 с.
6. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К. Істина, 2005. 312 с.
7. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. 2010 . 752 с.
9. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 20 с.
10. Бірюков І. Інтерес і суб'єктивне цивільне право. *Право України*. 2004. № 8. С. 18–21.
11. Пашук Т.І. Право людини на ефективний державний захист її прав та свобод. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Львів. 2006. 16 с.
12. Лур'є, Д.А. Особливості договірної цивільно-правової відповідальності у сфері клінічних випробувань. *Правові горизонти*. 2018. Вип. 10 (23). С. 21-27
13. Берназ-Лукавецька О. М. Особливості цивільно-правової відповідальності за неналежне надання послуг пластичної хірургії. № 35 (2019): *Часопис цивілістики*. 2019. С. 19-23
14. Швидка В. Г. Особливості цивільно-правової відповідальності в межах приватного найму житла. № 27 (2017): *Часопис цивілістики*. 2017. С. 53-57.
15. Куцин А. В. Умови та підстави цивільно-правової відповідальності органів місцевого самоврядування. *Право і суспільство*. 2018. 4. С. 92-95.
16. Завадська О. П. Вина як умова цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану терористичним актом. *Eurasian Academic Research Journal* 2018. 12 (30). С. 31-40.
17. Коваленко І. А. Цивільно-правова відповідальність осіб із вадами волі : монографія / І. А. Коваленко. Київ : ФОП Маслаков, 2018. 180 с.
18. Черкашин С. В. Про зменшення розміру цивільно-правової відповідальності на прикладі неустойки. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. 5. С. 39-42.
19. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
20. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. – Х.: Одісей., 2002. 202 с.

Тема №7: Фізичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин згідно із традиціями континентальної правової системи. (6 год.)

Методичні вказівки: Згідно ст. 24 ЦК України фізичною особою є людина як учасник цивільних відносин. Як суб'єкт цивільних правовідносин фізична особа володіє цивільною правоздатністю і дієздатністю (цивільною правосуб'єктністю).

Цивільна правоздатність являє собою здатність фізичної особи мати цивільні права та обов'язки. Цивільна правоздатність виникає в момент народження і припиняється зі смертю фізичної особи. ЦК України закріплює принцип рівної правоздатності, тобто теоретично рівних можливостей для усіх фізичних осіб щодо набуття не заборонених законом прав та обов'язків. Слід звернути увагу на відмінність понять цивільної правоздатності та суб'єктивного цивільного права.

Другою характеристикою фізичної особи як суб'єкта права є наявність цивільної дієздатності. Цивільна дієздатність - це здатність фізичної особи своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання (ч. 2 ст. 30 ЦК України). На відміну від правоздатності, обсяг якої є рівним (ч. 1 ст. 26 ЦК України), обсяг цивільної дієздатності залежить від віку і стану психіки фізичної особи.

Питання для обговорення

1. Поняття цивільної правосуб'єктності. Фізична особа (громадянин) як суб'єкт цивільного права.
2. Поняття правоздатності фізичних осіб. Співвідношення цивільної правоздатності і суб'єктивних цивільних прав.
3. Поняття та види дієздатності фізичних осіб.
4. Обмеження дієздатності фізичної особи: підстави, порядок та правові наслідки.
5. Визнання фізичної особи недієздатною: підстави, порядок та правові наслідки.
6. Порядок, умови та правові наслідки визнання особи безвісно відсутньою та оголошення померлою.
7. Опіка та піклування.
8. Місце проживання фізичної особи та його юридичне значення.
9. Особливості правового положення фізичних осіб-підприємців.
10. Акти цивільного стану: поняття, види і значення.

Практичні завдання:

Задача 1.

Тринадцятилітній Віктор Морозов відправив на конкурс в журнал „Юний технік” пропозицію про використання сили течії ріки для розводу мостів. Його пропозиція отримала першу премію, і редакція журналу рекомендувала Віктору оформити заявку на видачу патенту на винахід. Батьки Віктора вважали, що автором винаходу повинен бути хтось із батьків, оскільки сину всього 13 років, і він не зможе самостійно здійснювати всі права та обов'язки, пов'язані з патентом на винахід. Батьки для підтвердження своєї позиції звернулися до

знайомого винахідника, який засумнівався в правомірності визнання автором одного з батьків, але і Віктор, на його думку, не зможе самостійно здійснювати цілий комплекс прав та обов'язків, що пов'язані з винаходом.

Для отримання кваліфікованого роз'яснення батьки звернулися до юриста.

Яку відповідь їм повинні надати?

Задача 2.

Рішенням місцевої адміністрації 16-річній Васильєвій було дозволено вступити в шлюб з Федоровим до досягнення повноліття. Після реєстрації шлюбу, Васильєва мала намір переїхати до чоловіка, що проживав в іншому селищі і вирішила продати будинок, що перейшов їй по заповіту. Оскільки ніхто з її односельчан не виявив бажання придбати будинок для постійного проживання, вона домовилась з Нікітіним про продаж йому будинку під знесення за 500 доларів США.

Батьки Васильєвої були проти такого договору. На їх думку, будинок взагалі не варто продавати під знесення, оскільки він в хорошому стані і вони знайшли покупця, який бажає придбати будинок для постійного проживання за велику суму.

Васильєва відповіла, що договір з Нікітіним уже укладено і змінювати чи розривати його вона не має наміру. Батьки звернулися з позовом в суд про визнання укладеного договору недійсним, як такий що укладений їх неповнолітньою дочкою без їх згоди.

Вирішіть справу.

Задача 3.

Коли Григорію Доліну виповнилося 14 років, бабуся в день його народження подарувала йому 500 грн. Григорій наступного дня пішов до банку і поклав ці гроші на депозитний рахунок. Через 3 місяці він зняв з рахунку 250 грн. і купив у батька свого знайомого Чернова собаку.

Мати Григорія вимагає, щоб Чернов забрав собаку і повернув 250 грн. Оскільки Чернов відмовився це зробити, мати Григорія змушена була звернутись з позовом до суду про визнання договору купівлі-продажу недійсним.

Чи підлягає позов задоволенню? Чи правомірно вчинили працівники банку, видавши, гроші Григорію без згоди на це його батьків?

Задача 4.

Саша (8 років) і Олег (10 років), граючи на дворі, розвели поблизу сарая багаття, від якого сарай спалахнув. Власник сараю звернувся до батьків Саші та Олега з позовом про відшкодування збитків.

Батьки цих дітей заперечували проти позову, посилаючись на те, що їх діти ще неієздатні і тому відповідальність за вчинену шкоду не несуть, а вони (батьки) були в момент вчинення шкоди на роботі, і тому також не можуть нести відповідальність.

Як вирішити справу?

Задача 5.

17-річний Костя Глущенко, який працював у майстерні з ремонту взуття, побачивши у дворі біля парадного велосипед, взяв його і поїхав кататись. Пізніше з'ясувалось, що він мав намір недовго покататись і поставити велосипед на місце, де він його взяв.

З'їжджаючи з пагорба на великій швидкості, Костя налетів на дерево, зламав велосипед, а сам зі струсом мозку був доставлений у лікарню. Було встановлено, що велосипед

належав Юрченку, який вимагає відшкодування йому збитків від батьків Кості. Батьки Кості відмовились це зробити, посилаючись на те, що вони не в змозі здійснювати постійний контроль за дорослим сином.

Юрченко звернувся до суду з позовом до батьків Кості про відшкодування нанесеної йому шкоди.

Вирішіть справу.

Задача 6.

Смирнов рибалив на озері. Човен перевернувся і він втопився. Все це трапилось на очах у чотирьох жителів сусіднього села, які ловили рибу з берега. Тіло Смирнова не знайшли.

Дружина Смирнова через 6 міс. після нещасного випадку звернулась до суду про оголошення Смирнова померлим. Суд виніс рішення про оголошення її чоловіка померлим.

Чи правильне рішення суду?

Тестові завдання:

Доберіть правильні відповіді; зверніть увагу на правильність та повноту формулювання відповідей; при необхідності вкажіть на можливу варіантність відповідей.

1. Цивільна правоздатність фізичної особи - це:

- 1) здатність фізичної особи мати цивільні права та обов'язки;
- 2) здатність фізичної особи набувати цивільні обов'язки;
- 3) здатність фізичної особи здійснювати цивільні обов'язки;
- 4) здатність фізичної особи розпоряджатися своїми правами.

2. Момент виникнення та припинення цивільної правоздатності фізичних осіб:

- 1) виникає з моменту повноліття фізичної особи та припиняється з її смертю;
- 2) виникає з моменту народження фізичної особи та припиняється з її смертю;
- 3) виникає з 15 років та припиняється зі смертю фізичної особи;
- 4) виникає в процесі життя та припиняється зі смертю фізичної особи.

3. Момент виникнення повної цивільної дієздатності фізичних осіб:

- 1) повна дієздатність настає з 18 років;
- 2) повна дієздатність настає з моменту укладання шлюбу;
- 3) повна дієздатність настає з 17 років або з моменту укладання шлюбу;
- 4) повна дієздатність настає з моменту отримання паспорта.

4. Часткова цивільна дієздатність - це:

- 1) коли фізична особа досягла 15 років;
- 2) коли фізична особа не досягла 15 років (неповнолітня особа);
- 3) коли фізична особа не досягла чотирнадцяти років (малолітня особа);
- 4) коли фізична особа не досягла тринадцяти років (малолітня особа).

5. Неповна цивільна дієздатність:

- 1) фізична особа у віці від 15 до 18 років (неповнолітня особа);
- 2) фізична особа у віці від чотирнадцяти років до вісімнадцяти років (неповнолітня особа);
- 3) фізична особа у віці від 13 до 18 років;

4) фізична особа у віці від 16 до 18 років.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
2. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
3. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
4. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 3-є перероб. та доп. / за заг. ред. Харитонов Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1079 с.
5. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, К.: Атіка, 2005. 560 с.
6. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К. Істина, 2005. 312 с.
7. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovoї. 2010 . 752 с.
9. Шишки Р.Б. Цивільне право України: підручник. 2-є вид., перероб. і доп. Київ. 2018. С. 736
10. Дзери О.В., Кузнєцової Н. С. , Майданика Р. А. Цивільне право України. Загальна частина. Київ.: 2017. С. 976
11. Самілик Л. О., Корбут Л. П. Співвідношення понять "суб'єкт права", "особа", "суб'єкт правовідносин", "учасник відносин". *Право і суспільство*. 2017. С. 83–93.
12. Талдикін О. В Правосу'єктність фізичних осіб: окремі аспекти. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016 С. 55-60
13. Прилуцький Р. Б., Миргородська А. П. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права. *Юрид. наука : наук. юрид. журн.* 2017. С. 46-47.
14. Стефанчук М.О. Цивільна правосуб'єктність фізичних осіб та особливості її здійснення: монографія. Київ: Артєк, 2020. 479 с.
15. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
16. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одіссей., 2002. 202 с.

Тема №8: Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин за законодавством України та вплив на їх регулювання англо-американської правової системи. (6 год.)

Методичні вказівки: ЦК України містить легальне визначення поняття юридична особа, як організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку (ст. 80 ЦК України). Не зважаючи на те, що законодавство не містить розгорнутого визначення

юридичної особи, слід враховувати інші її ознаки, які зумовлюють виступ юридичних осіб у цивільних правовідносинах як самостійних суб'єктів – наявність відокремленого майна, деліктоздатність, здатність виступати позивачем і відповідачем в суді, організаційну єдність. Потрібно враховувати, що правоздатність і дієздатність юридичної особи виникає та припиняється одночасно з моменту внесення відповідного запису в Єдиний державний реєстр. Однією з центральних новел ЦК України є відмова від терміну «підприємство» в розумінні суб'єкта цивільних відносин — юридичної особи. Підприємство за змістом нового ЦК - сукупність майна, тобто об'єкт, а не суб'єкт цивільних відносин (ст. 191). В цьому полягає одна з найбільш принципових розбіжностей між ЦК і ГК України, оскільки останній зберігає підхід до підприємства як до суб'єкта правовідносин (ст. 62).

Ще одним важливим положенням ЦК України є наділення юридичних осіб, здебільшого, загальною правоздатністю. Це виявляється в нормі ч. 1 ст. 91 ЦК України, згідно якої юридична особа здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині.

Питання для обговорення

1. Поняття та ознаки юридичної особи.
2. Поняття і види правосуб'єктності юридичних осіб.
3. Органи юридичних осіб. Індивідуалізація юридичних осіб, її способи та цивільно-правове значення.
4. Цивільно-правовий статус філій та представництв юридичної особи.
5. Порядок і способи утворення юридичних осіб.
6. Установчі документи юридичної особи.
7. Державна реєстрація юридичної особи та її правове значення.
8. Припинення діяльності юридичної особи. Порядок ліквідації юридичної особи:
 - а) ліквідація юридичних осіб;
 - б) припинення юридичних осіб шляхом правонаступництва.
9. Види юридичних осіб, передбачені чинним законодавством.
10. Корпорації в праві Англії. Одноособові корпорації. Корпорації та установи США.

Практичні завдання:

Задача 1.

В господарський суд надійшла позовна заява визнання недійсним договору, укладеного з участю відповідача філії АТ „Тор”. Позивач заявив, що АТ „Тор” ліквідоване внаслідок банкрутства більш як рік тому, про що він дізнався тільки після укладення договору з його філією.

Не визнаючи позову, директор філії заявив, що товариство, яке її заснувало, дійсно ліквідоване, однак майно філії з якихось причин не було включено в загальну конкурсну масу АТ, тому філія продовжує існувати.

Крім того, заперечний договір, укладений від імені самої філії, отже ніякого обману контрагента не було. Філія сумлінно сплачує в бюджет всі податки, своєчасно виплачує працівникам зарплату, має рахунок в банку, печатку і відповідно є повноправною юридичною особою. Таким чином немає жодних підстав для визнання договору недійсним.

Вирішіть справу.

Задача 2.

До складу навчального інституту, який є недержавним навчальним закладом, входять декілька факультетів, наукових лабораторій та навчальних центрів. В рамках нової структурної політики керівництво інституту вирішило надати окремим структурним підрозділам статус юридичної особи, для того, щоб вони набули фінансової незалежності, знаходячись у складі інституту.

Реєстраційна палата засумнівалася у можливості існування у складі однієї юридичної особи, інших самостійних юридичних осіб і звернулася за роз'ясненнями до консультанта.

Надайте консультацію.

Задача 3.

ПрАТ „Форпост” було реорганізовано шляхом поділу його на два самостійні підприємства: ПрАТ „Старт” і ПрАТ „Пошук”. Кредитори товариства не були своєчасно повідомлені про реорганізацію і дізналися про припинення тільки з газет. Договори, укладені ними з ПрАТ, не були виконані товариством, в результаті чого кредитори понесли значні збитки. правонаступники „Форпосту” у відповідь на претензії кредиторів заявили, що на момент реорганізації ніяких боргів АТ перед кредиторами не існувало, тому у розподільному балансі які-небудь зобов'язання перед кредиторами відсутні. Крім того, за пройдений час із складу ПрАТ „Старт” виділилось товариство „Імперіал”, яке отримало велику частину активів „Старту”. Тому ПрАТ „Старт” не в змозі відшкодувати кредиторам збитки, завдані його право попередником. Потерпілі звернулись до юриста із питанням про можливі способи захисту їх прав.

Дайте відповідь на поставлене запитання. У якому порядку повинна проводитись реорганізація юридичної особи? Які наслідки настають, якщо такий порядок порушений?

Задача 4.

Федоров – учасник повного товариства „Коробкін і компанія” – запропонував акціонерному товариству укласти вигідний правочин. На підтвердження своїх повноважень на підписання правочину Федоров пред'явив:

1) нотаріально посвідчену копію засновницького договору повного товариства, із якого слідує, що Федоров поряд із Коробкіним та фірмою „Вандерлес” є його учасником, і що ведення справ товариства покладено на Коробкіна;

2) довіреність на право здійснення відповідного правочину, видана Федорову фірмою „Вандерлес”;

3) власноруч написаний лист Коробкіна, із якого видно, що він не заперечує проти укладення правочину;

4) візитну карточку, в якій вказані домашня адреса і телефон Федорова.

Чи підтверджують вказані документи повноваження Федорова? Якщо ні, то які документи необхідні для підтвердження його повноважень?

Задача 5.

Приватний підприємець Іванов вирішив організувати товариство у формі командитного товариства. Знайшовши зацікавлену фірму, Іванов запропонував їй у новому товаристві роль

повного товариша, зберігши за собою статус вкладника. В засновницькому договорі товариства було передбачено, що керувати ним буде сам Іванов, в якості директора. Оскільки доля Іванова у складеному капіталі склала 90%, товариство отримало назву „Командитне товариство „Іванов та компанія”. Згодом після реєстрації товариства другий його учасник намагався усунути Іванова від керівництва фірмою на тій основі, що, будучи вкладником, Іванов міг би керувати товариством на вірі тільки на основі довіреності, яка йому не видавалась. На це Іванов заявив, що йому як органу юридичної особи –директору –довіреності на вчинення правочинів від імені товариства не потрібно. Спир, що виник, винесений на розгляд третейського суду.

Яке рішення повинен винести суд? Дайте визначення юридичної особи. Яку роль у здійсненні дієздатності юридичної особи відіграють її органи?

Тестові завдання:

Доберіть правильні відповіді; зверніть увагу на правильність та повноту формулювання відповідей; при необхідності вкажіть на можливу варіантність відповідей.

1. Поняття та ознаки юридичних осіб — це:

- 1) люди з вищою юридичною освітою;
- 2) фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю;
- 3) фізичні та юридичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю та мають відокремлене майно;
- 4) організація, створена і зареєстрована в установленому порядку.

2. Виникнення правоздатності юридичних осіб:

- 1) цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її створення;
- 2) цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту її реєстрації в ДПА;
- 3) цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту підписання документів;
- 4) цивільна правоздатність юридичної особи виникає з моменту відкриття рахунку в банку.

3. Види товариств залежно від мети створення:

- 1) комерційні та представницькі;
- 2) підприємницькі та непідприємницькі;
- 3) іноземні та змішані;
- 4) міжнародні організації та концерни.

4. Види юридичних осіб в залежності від порядку їх створення:

- 1) концерни, консорціуми, благодійні фонди;
- 2) благодійні фонди, об'єднання громадян;
- 3) юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права;
- 4) приватні та публічні організації.

5. Господарським товариством визнаються:

- 1) юридичні особи публічного права;
- 2) юридичні особи, зареєстровані в установленому законом порядку;
- 3) юридичні особи, які мають цінні папери;
- 4) юридичні особи, статутний капітал яких поділений на частки між учасниками.

6. Види господарських товариств:

- 1) акціонерне товариство;
- 2) командитне товариство;
- 3) релігійне товариство;
- 4) повне товариство;

- 5) творча спілка;
- 6) політична партія;
- 7) селянське господарство;
- 8) товариство з обмеженою відповідальністю;
- 9) товариство з додатковою відповідальністю;
- 10) приватне акціонерне товариство;
- 11) публічне акціонерне товариство.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року. *Голос України*. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144; з наступними змінами і доповненнями.
4. Про свободу совісті та релігійні організації. Закон України від 23 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 25. Ст. 283; з наступними змінами і доповненнями.
5. Про господарські товариства. Закон України від 19 вересня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991 № 49. Ст. 682; з наступними змінами і доповненнями.
6. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні. Закон України від 12 липня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. - 2001. - № 47. - Ст. 251; з наступними змінами і доповненнями.
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. Закон України від 15 травня 2003 р. // *Відомості Верховної Ради України*. - 2003. - № 31 -32. - Ст. 263; з наступними змінами і доповненнями.
8. Про споживчу кооперацію. Закон України від 10 квітня 1992 р. // *Відомості Верховної Ради України*. - 1992. - № 30. - Ст. 414; з наступними змінами і доповненнями.
9. Про громадські об'єднання. Закон України 22 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2013, № 1, ст.1; з наступними змінами і доповненнями.
10. Про кооперацію. Закон України від 10 липня 2003 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. №5. Ст. 35.
11. Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 20 с.
12. Кучеренко І.М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Монографія. К., 2004. 328 с.
13. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У двох томах / За заг. ред. Я.М.Шевченко. Т. 1. Загальна частина. К.: Ін Юре, 2003. 520 с.

14. Харитонов Е. О. Гражданский кодекс Украины: комментарий. Х.: ООО «Одисей», 2003. 678 с.
15. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Кн. 1. К.: Юрінком Інтер, 2002. 719 с.
16. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
17. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
18. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
19. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. Вид. 3-є перероб. та доп. / за заг. ред. Харитонova Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003. 1079 с.
20. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, К.: Атіка, 2005. 560 с.
21. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К. Істина, 2005. 312 с.
22. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
23. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovoї. 2010 . 752 с.
24. Іванов Ю.Ф., Курилїна О.В., Іванова М.В. Цивільне право України. У 2-х томах. Том 1. Навчальний посібник. Київ, Алерта 2019. С. 346
25. Ромовська З.В. Українське цивільне право. Загальна частина: Академічний курс: Підручник. 3-тє вид. допов. Київ.: «ВД» Дакор» 2017
26. Борденюк В. Поняття територіальної громади як суб'єкта цивільного права України. *Право України*. 2017. С. 189–197.
27. Юркевич Ю. До розмежування статусу юридичних осіб (їх об'єднань) публічного та приватного права. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. С. 46–50.
28. Кочин В.В. Теоретичні проблеми системи непідприємницьких товариств як юридичних осіб приватного права. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. С. 119–122.
29. Надіра І. Проблеми класифікації юридичних осіб за законодавством України [Електронний ресурс] 2019. URL: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2019.9.01>
30. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
31. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одиссей., 2002. 202 с.

Тема 9: Публічно-правові утворення як суб'єкти цивільних правовідносин (2 год.)

Методичні вказівки: Поряд з фізичними та юридичними особами - головними учасниками цивільно-правових відносин - у цивільному обороті можуть брати участь також інші суб'єкти, що мають ознаки публічно-правових утворень - Українська держава, Автономна Республіка Крим (АРК), територіальні громади, іноземні держави та

інші суб'єкти публічного права (ч. 2 ст. 2 ЦК України). Оскільки приватне право ґрунтується на принципі юридичної рівності учасників, держава в цивільних відносинах діє на рівних засадах з іншими учасниками (ч. 1 ст. 167 ЦК України). Такий же принцип притаманний участі в цивільних відносинах й інших публічно-правових за своєю природою утворень.

Питання для обговорення

1. Поняття, особливості та зміст цивільної правосуб'єктності держави.
2. Правосуб'єктність територіальних громад як учасників цивільних правовідносин.
3. Відповідальність за зобов'язаннями держави, територіальних громад.

Практичні завдання:

Задача 1.

Київська міська рада прийняла рішення про безоплатне вилучення земельної ділянки, належної на праві власності громадянину К., у зв'язку із суспільними потребами (будівництвом метро).

К. звернувся за консультацією до юриста, який порадив йому оскаржити це рішення до вищестоящего органу, яким є Київська міська державна адміністрація і послатися при цьому наст. 350 ЦК України.

Чи вірною є консультація юриста? Які норми може використати власник земельної ділянки для захисту свого права? Чи змінилося б вирішення справи у разі, якщо б на земельній ділянці було вирішено збудувати торговельний центр?

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року. *Голос України*. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18. Ст. 144; з наступними змінами і доповненнями.
4. Про зовнішньоекономічну діяльність. Закон України 16 квітня 1991 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 29. Ст. 377; з наступними змінами і доповненнями.
5. Про місцеве самоврядування в Україні. Закон України від 21 травня 1997 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. Ст. 70; з наступними змінами і доповненнями.
6. Про управління об'єктами державної власності. Закон України від 21 вересня 2006 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. №46. Ст. 456.
7. Про приватизацію державного майна. Закон України від 4 березня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №24. Ст. 348.
8. Апанасенко К. І. Правовий режим майна, що є в комунальній власності: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. К., 2006. 20 с.

9. Клименко О. М. Особливості правового становища держави як суб'єкта приватного (цивільного) права: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. К., 2006. 22 с.
10. Ніколаєв І. С. Держава Україна як суб'єкт міжнародного приватного права: Автореф. дис. канд. юрид. наук. Х., 2006. 20 с.
11. Первомайський О. О. Окремі питання участі територіальних громад у цивільних правовідносинах. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 69-71.
12. Музика Л. А. Проблеми права комунальної власності в Україні: Монографія. К.: Атіка, 2006. 228 с.
13. Борисова В. І., Баранова Л. М., Ігнатенко В. М., Первомайський О. О., Сиротенко С. Є. Правові проблеми комунальної власності: Монографія (За заг. ред. В. І. Борисової). Харків: Вапнярчук Н. М., 2007. 144 с.
14. Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Львів, 2006. 20 с.
15. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У двох томах / За заг. ред. Я.М.Шевченко. Т. 1. Загальна частина. К.: Ін Юре, 2003. - 520 с.
16. Харитонов Е. О. Гражданский кодекс Украины: комментарий. Х.: ООО «Одисей», 2003. 678 с.
17. Цивільне право. Загальна частина / За ред. професорів Підопригори О. А., Бобрової Д. В. К.: ВЕНТУРІ, 1995. 544 с.
18. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. Кн. 1. К.: Юрінком Інтер, 2002. 719 с.
19. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.
20. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
21. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
22. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар. – Вид. 3-є перероб. та доп. / за заг. ред. Харитонова Є. О. Одеса: Юрид. літ., 2003– 1079 с.
23. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник. К.: Атіка, 2005 560 с.
24. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К. Істина, 2005. 312 с.
25. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
26. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. 2010. 752 с.
27. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
28. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одиссей., 2002. 202 с.
29. Достдар Р. М. Публічно-правові утворення в цивільних правовідносинах. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія : Юридичні

- науки. 2015. Вип. 1(1). С. 154-156. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1\(1\)_38](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkhdu_jur_2015_1(1)_38)
30. Теоретичні основи публічного управління сільськими територіями : опор. конспект лекцій / упоряд.: В. М. Вакуленко, В. С. Куйбіда, М. К. Орлатий, О. І. Павлов; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. Київ : НАДУ, 2016. 55 с.
31. Міщук Є. В.О, Лісевич О.В. Окремі аспекти дослідження визначення сутності понять "публічна влада" та "публічне управління". *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 3. С. 117-120. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2018_3_26
32. Малишева О. В. Експлікація концепту "публічна влада" у вітчизняному науковому дискурсі. *Теорія та практика державного управління*. 2018. Вип. 4. С. 94-99. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpdu_2018_4_14.
33. Шаульська Г. Механізми взаємодії громадськості з органами публічної влади в Україні: Монографія. Інститут законодавства Верховної ради, 2018. 199 стор.
34. Георгієвський Ю. В. Компетенція органів публічної влади: теорія і практика застосування: наук. доп. Київ: Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2016. 48 с.

Тема 10: Об'єкти цивільних правовідносин. (2 год.)

Методичні вказівки: Центральним питанням цієї теми є питання про сутність самого поняття об'єкта цивільних правовідносин. Питання про об'єкт правовідношення є одним з найбільш спірним у теорії права взагалі і у цивілістичній науці зокрема. Прагнучи виявити сутність об'єкта правового відношення, переважна більшість авторів підтримує плюралістичну теорію об'єктів, вважаючи, що об'єктом правовідношення виступають речі, дії, результати духовної та інтелектуальної творчості, особисті немайнові блага тощо.

Питання для обговорення

1. Поняття та види об'єктів цивільних правовідносин.
2. Речі як об'єкти цивільних правовідносин. Класифікація речей.
3. Майно як об'єкт цивільних правовідносин.
4. Єдиний майновий комплекс підприємства як об'єкт правовідносин.
5. Гроші та валютні цінності як об'єкти цивільних правовідносин.
6. Поняття та основні види цінних паперів.
7. Послуги та інші дії як об'єкти цивільних правовідносин.
8. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних правовідносин.

Практичні завдання:

Задача 1.

У громадянина України Юхименка було два сини Микола і Богдан. Після смерті за складеним ним заповітом дача заповідалась Миколі, а гараж і автомобіль - Богдану. Микола, який прийняв у спадщину дачу, звернувся до брата Богдана з вимогою віддати йому деякі частини автомобілю (колеса, мотор), щоб урівняти вартість їхніх часток, але Богдан не погодився, мотивуючи тим, що в такому разі вартість автомобіля значно зменшиться. З метою досягнення справедливості Микола звернувся до суду.

1. Чи правий у своїх діях Микола?
2. Вирішіть задачу по суті.

Задача 2.

Гр. Малашенко протягом тривалого часу колекціонував старовинні годинники. Після смерті Малашенка було оголошено складений ним заповіт, за яким все майно, в тому числі і колекція старовинних годинників, має перейти у рівних частках до дружини і дочки та до його рідного брата Андрія. Дружина Малашенка заперечувала проти поділу колекції годинників, вважаючи, що колекція є неподільною, і пропонувала рідному брату Андрію його частку в колекції замінити іншим майном із своєї частки або відшкодувати вартість цієї частини спадку грошми. Брат Малашенка не погоджувався з жодним із варіантів і вимагав передачі відповідної частини колекції в натурі. Дружина Малашенка звернулася до суду за захистом своїх прав.

Чи праві у своїх судженнях сторони?

Вирішіть спір по суті.

Тестові завдання:

Доберіть правильні відповіді; зверніть увагу на правильність та повноту формулювання відповідей; при необхідності вкажіть на можливу варіантність відповідей.

1. Об'єктами цивільних правовідносин є:

- 1) матеріальні і нематеріальні блага;
- 2) речі, гроші, цінні папери, майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація;
- 3) цивільні правопорушення;
- 4) об'єкти, вилучені з цивільного обороту;
- 5) особисті немайнові блага;
- 6) інформація;
- 7) відшкодування збитків.

2. Річчю в цивільному праві визнається:

- 1) предмет матеріального світу, який задовольняє потреби людей і щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки;
- 2) майнові відносини;
- 3) засоби регулювання цивільних правовідносин;
- 4) цивільно-правові норми.

3. Споживною є річ, яка:

- 1) внаслідок одноразового її використання знищується або припиняє існувати у первісному вигляді;
- 2) призначена для одноразового використання;
- 3) призначена для неодноразового використання і зберігає при цьому первісний вигляд протягом тривалого часу;
- 4) наділена властивими тільки їй ознаками;
- 5) призначена для обслуговування іншої речі;
- 6) виконує роль загального еквівалента.

4. *За критерієм оборотоздатності об'єкти цивільних правовідносин поділяються на:*

- 1) об'єкти подільні та неподільні;
- 2) об'єкти рухомі та нерухомі;
- 3) об'єкти, що обертаються вільно, об'єкти, обмежені в цивільному обороті, об'єкти вилучені з цивільного обігу;
- 4) всі перераховані вище.

5. *Цінний папір — це:*

- 1) грошовий документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила, і власником та передбачає виконання зобов'язань;
- 2) документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує особу;
- 3) договір;
- 4) довіреність.

6. *Гроші - це:*

- 1) грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет;
- 2) документи встановленої форми з відповідними реквізитами;
- 3) види майна, що вважаються валютними цінностями;
- 4) законний платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України;

7. *Групи цінних паперів:*

- 1) рухомі та нерухомі;
- 2) привілейовані та на пред'явника;
- 3) пайові, боргові та казначейські;
- 4) пайові, боргові, похідні, товаророзпорядчі.

8. *Види акцій:*

- 1) прості та похідні;
- 2) векселі, деривативи, товаророзпорядчі, привілейовані;
- 3) прості та привілейовані.

9. *Облігація - це:*

- 1) цінний папір, якій підтверджує відносини позики і дає право власнику на отримання % і повернення грошей;
- 2) документ, що посвідчує боргові зобов'язання;
- 3) документ, що посвідчує договірні відносини між особами;
- 4) казначейське зобов'язання.

10. *До об'єктів обмежено оборотоздатних відносяться:*

- 1) об'єкти, які належать лише певним учасникам цивільного обороту;
- 2) об'єкти, які належать всім учасникам цивільного обороту;
- 3) речі, визначені індивідуальними ознаками;
- 4) тварини;

5) об'єкти, придбання або відчуження яких може здійснюватися на підставі відповідного дозволу;

6) тютюнові вироби та алкогольні напої;

7) нерухоме майно;

8) бойова зброя;

9) мисливська та спортивна зброя.

Вирішення ребусів:

Назвіть відмінності:

Між роботами і послугами.

Між правовим режимом нерухомості та правовим режимом рухомих речей.

Між правовим режимом індивідуально визначених речей та речей, визначених родовими ознаками.

Між правочином та іншими юридичними фактами.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст 141; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року. Голос України. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144; з наступними змінами і доповненнями.
4. Земельний кодекс України. Затверджений Законом України від 25 жовтня 2001 р. *Урядовий кур'єр*. 2001. 15 листопада; з наступними змінами і доповненнями.
5. Про інформацію. Закон України від 2 жовтня 1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 26. Ст. 650; з наступними змінами і доповненнями.
6. Про науково-технічну інформацію. Закон України від 25 червня 1993 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 33. Ст. 345; з наступними змінами і доповненнями.
7. Кулініч О. С. Інформація з обмеженим доступом як об'єкт цивільних прав: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. К., 2006. 20 С.
8. Цивільне право України: Академічний курс: Підручник: У двох томах / За заг. ред. Я.М.Шевченко. Т. 1. Загальна частина. К.: Ін Юре, 2003. 520 с.
9. Харитонов Е. О. Гражданский кодекс Украины: комментарий. Х.: ООО «Одисей», 2003. 678 с.
10. Цивільне право. Загальна частина / За ред. професорів Підпригори О. А., Бобрової Д. В. К.: ВЕНТУРІ, 1995. 544 с.
11. Цивільне право України: підручник: у 2 кн. / О. В. Дзера, Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. Кн. 1. К.: Юринком Інтер, 2002. 719 с.
12. Цивільне право: підручник: в 2 т. / [Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.]; за заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатеевої, В. Л. Яроцького. К.: Юрінком Інтер, 2004. Т.1. 2004. 480 с.

13. Цивільне право України. Академічний курс / за заг. ред. Я. М. Шевченко. Вид.2-ге, доп. і перероб. К.: Концерн «Видавничий Дім Ін Юре», 2006. Т.1. 2006. 602 с.
14. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / за ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004. 928 с.
15. Зорислава Ромовська Українське цивільне право: Загальна частина. Академічний курс. Підручник, К.: Атіка, 2005. 560 с.
16. Заїка Ю.О. Українське цивільне право. Навч. посіб. К. Істина, 2005. 312 с.
17. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. – 3-тє вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 976 с.
18. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової. 2010 . 752 с.
19. Скрипник В. Л. Немайнові блага як об'єкти цивільного права [Електронний ресурс] 2018 URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?
20. Штефан О. О. Цивільно-процесуальний захист суб'єктивного авторського права: теорія, законодавство, судова практика: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники. 2017 С. 544
21. Скрипник С.Л. Послуги як особливий об'єкт цивільних прав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер: Юриспруденція. 2018. С. 38 - 41
22. Сліпченко С.О. Поняття об'єкту цивільних прав та об'єкту цивільних правовідносин [Електронний ресурс] 2018 URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&ved=2ahUKEwiwroj qz-HsAhXNxlIsKHfUuBpcQFjACegQIBBAC&url=http%3A%2F%2Funivd.edu.ua%2Fscience-issue%2Fissue%2F2916&usg=AOvVaw146Wp8n4MQmuE_vb4fhavV
23. Заїка Ю., Скрипник В. Інформація в системі об'єктів цивільних правовідносин. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. С. 240–245
24. Шемет У.Р. Косяченко К.Е. Об'єкти цивільних прав: особливості та парадокси їх визначення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. 2019. С.56-60
25. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
26. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одиссей., 2002. 202 с.

Тема 11: Правочини за законодавством України та країн континентальної правової системи. (4 год.)

Методичні вказівки: ЦК України передбачає легальне визначення правочину (стаття 202). При вивченні зазначеного визначення необхідно встановити його елементи і з'ясувати для себе сутність правочину. При цьому необхідно знати чим правочин як юридичний факт відрізняється від інших юридичних фактів: юридичного вчинку, правопорушення, події. Для вирішення вказаного завдання слід виділити ознаки правочину, а саме: наявність вольових дій учасників правочину, єдність волі і волевиявлення; правомірний характер дій; спрямованість

правочину на настання юридичних наслідків; юридична рівність, майнова відокремленість, адміністративна незалежність учасників правочину. Потрібно також засвоїти класифікацію правочинів на види в залежності від критеріїв, покладених в основу такої класифікації.

Питання для обговорення

1. Поняття та правова природа правочину.
2. Види правочинів.
3. Умови дійсності правочинів.
4. Форма правочину.
5. Зміст правочину.
6. Поняття недійсного правочину. Правові наслідки недійсності правочину.
7. Види недійсних правочинів.
8. Нікчемні та оспорювані правочини.
9. Фіктивні та удавані правочини.
10. Правові наслідки недійсності частини правочину.

Практичні завдання:

Задача 1.

Громадянин Кірт, виконавчий директор фірми ТОВ «Фотон», уклав з громадянином Кириченко договір купівлі-продажу будинку по вул. Ярославів Вал у м. Києві. Цей будинок належав на праві власності товариству з обмеженою відповідальністю «Фотон», учасниками якого були Кірт, Саєнко і Дронь.

Через рік після укладення договору купівлі-продажу Саєнко заявив позов про визнання названого договору недійсним. В обґрунтування позову Саєнко вказав на наступні обставини: він не давав згоди на продаж будинку співвласником якого він є; повноваження Кірта, як виконавчого директора фірми, не розповсюджуються на укладення договорів про відчуження майна.

Яке рішення повинен прийняти суд?

Задача 2.

Петренко заповів все своє майно, в тому числі і будинок, своєму брату Івченку. Заповіт було складено і підписано на прохання Петренка медичною сестрою лікарні, де знаходився на лікуванні в стаціонарі Петренко.

Дата і місце складання заповіту не вказані. Після смерті Петренка його дружина заявила позов про визнання заповіту недійсним.

Яка форма заповіту?

Як обґрунтувати позовні вимоги дружини Петренка?

Яке рішення повинен винести суд?

Задача 3.

Адвокат Сидоренко вирішив подарувати своєму племіннику Радченку бібліотеку юридичної літератури до дня закінчення навчання на юридичному факультеті. Про своє рішення Сидоренко повідомив рідним: дружині і дочці, а також написав листа

племіннику Радченку. До передачі книг обдарованому дарувальник помер. Донька останнього відмовилась передати бібліотеку Радченку і попросила сплатити за неї 1 500 грн.

Радченко заперечував проти сплати грошей, пославшись на лист, в якому вказувалось, що бібліотеку йому подаровано.

Донька Сидоренка послалась на заповіт свого батька, в якому сказано, що вона є спадкоємцем всього майна.

***Як вирішити спір який виник між донькою померлого Сидоренка і Радченком?
В якій формі укладається договір дарування?***

Задача 4.

Аксаков, на утриманні якого знаходилося дві малолітні сестри, продав Федорову трьохкімнатну квартиру, яка перейшла до них по спадку від батька. Правочин був укладений за ініціативою Федорова, який знав про скрутне матеріальне становище Аксакова і його сестер. На отримані від продажу засоби Аксаков із сестрами купили двохкімнатну квартиру.

Через півтора року Аксаков вияснив, що продана ним квартира оцінювалась на ринку в той період значно більше від тієї суми, яка була сплачена Федоровим. Аксаков пред'явив до суду позов про визнання правочину недійсним, мотивуючи свою вимогу тим, що Федоров скористався скрутним матеріальним становищем Аксакова і його малолітніх сестер. У судовому засіданні з'ясувалось, що Федоров був обізнаний з цінами на квартири, оскільки очолював одне із агентств з продажу нерухомості.

Вирішіть справу.

Тестові завдання:

Доберіть правильні відповіді; зверніть увагу на правильність та повноту формулювання відповідей; при необхідності вкажіть на можливу варіантність відповідей.

1. Правочин - це:

- 1) відносини з приводу особистих немайнових благ;
- 2) набуття особою права власності;
- 3) дія особи, спрямована на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків;
- 4) відносини з приводу авторського права.

2. Форма правочину:

- 1) зареєстровані, незареєстровані;
- 2) усні, письмові, нотаріально посвідчені;
- 3) абстрактні та реальні.

3. При визнанні правочину недійсним застосовуються:

- 1) одностороння реституція;
- 2) двостороння реституція;
- 3) недопущення реституції;
- 4) ваші варіанти, якщо вони є, вкажіть, які саме.

4. Недійсність правочину визнається за:

- 1) домовленістю між сторонами;
- 2) рішенням суду;
- 3) рішенням профспілкового органу;

4) наказом керівника підприємства.

5. Консенсуальний правочин - це правочин:

- 1) для вчинення якого достатньо досягнення згоди між сторонами про істотні умови;
- 2) для вчинення якого необхідна згода сторін і передача речей, майна тощо;
- 3) в якому вбачається правова мета;
- 4) який вчиняється на довірчих відносинах між сторонами.

6. Удаваний правочин - це правочин:

- 1) укладений з метою приховати інший правочин, який насправді був укладений;
- 2) укладений лише про людське око;
- 3) відносно недійсний правочин;
- 4) заперечний;
- 5) укладений внаслідок обману, насильства, погрози;
- 6) укладений без наміру створити юридичні наслідки.

7. Фіктивний правочин — це:

- 1) абсолютно недійсний правочин;
- 2) правочин, укладений без наміру створення правових наслідків, які обумовлювалися цим правочином.
- 3) правочин, укладений внаслідок обману;
- 4) нікчемний правочин;
- 5) правочин, укладений з метою приховати інший правочин.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст 141; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року. Голос України. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144; з наступними змінами і доповненнями.
4. Земельний кодекс України. Затверджений Законом України від 25 жовтня 2001 р. Урядовий кур'єр. 2001. 15 листопада; з наступними змінами і доповненнями.
5. Про нотаріат. Закон України від 2 вересня 1993 р. Відомості Верховної Ради України. 1993. № 39. Ст. 383; (останні зміни відповідно до Закону № 1276-VI від 16.04.2009. ВВР. 2009. № 38. Ст.535)
6. Джунь В. В. До питання про обов'язковість застосування реституції у разі неправозгідності угоди. *Вісник господарського судочинства*. 2002. N24.
7. Дзера О. В. Недійсність правочину (угоди) за новим цивільним кодексом України. *Юридична Україна*. 2003. № 10.
8. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери та Н. С. Кузнєцової. К.: Юрінком Інтер, 2004.
9. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. - К.: Юрінком Інтер, 2005.

10. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Харитонova Є. О., Калітенко О. М. Х.: Одіссей, 2003.
11. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
12. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонovoї. 2010 . 752 с.
13. Дзера, І. О. Поняття та правова природа недійсних правочинів. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. 11. С. 21-25
14. Лазебна, А.В. Нотаріальне посвідчення як елемент форми правочину. *Молодий вчений*. 2019. 10 (74). С. 592-596
15. Алексій Р.В. Правочини з вадами волі в цивільному праві України та цивільному праві зарубіжних країн: порівняльно-правовий аналіз. *Закарпатські правові читання: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (Ужгород, 19-21 квітня 2018 р.)*. Ужгород, 2018. С.225-230.
16. Алексій Р.В. Вада волі як підстава недійсності правочину. *Право: історія, теорія, практика: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 22–23 лютого 2018 р.)*. Херсон: Видавництво «Молодий вчений»,. 2018. С.24-27
17. Алексій Р.В. Деякі актуальні питання визнання недійсним правочину, вчиненого в результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія «Право». 2019. 56. Том 1. - С.66-71
18. Реформування правової системи держави. Матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 28-29 червня 2019 р.). Херсон: Видавництво «Молодий вчений». 2019. С 23-29
19. 7. Чигрик, М.С. Сутність вільного волевиявлення, як умови дійсності правочинів. *Збірник наукових рефератів магістрантів юридичного факультету Національної академії управління*. 2017. С.233-237.
20. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
21. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одіссей., 2002. 202 с.

Тема 12: Представництво. (2 год.)

Методичні вказівки: Представництво в цивільному обороті має широку сферу застосування. Це пояснюється причинами як юридичного, так і фактичного порядку. Потреба у представництві виникає тоді, коли особа, яку представляють, не має в силу закону можливості вчиняти юридичні дії, наприклад, у разі відсутності дієздатності. Представництво може мати місце також тоді, коли у особи відсутня або фізична можливість здійснити такі дії, наприклад, внаслідок хвороби, відсутності в місці постійного проживання або бажання особисто реалізовувати належні їй права та обов'язки. Здійснення юридичними особами своєї статутної діяльності також неможливо уявити без щільного використання інституту представництва (праця продавців, касирів, представництво в суді, господарському та

третейському суді). Насамперед, увагу студентів слід зупинити на визначальних правових ознаках представництва.

Питання для обговорення

1. Поняття та значення представництва.
2. Структура відносин при представництві.
3. Підстави виникнення та види представництва.
4. Повноваження представника.
5. Довіреність: поняття, значення та реквізити.
6. Види довіреності.
7. Форма та строк довіреності.
8. Порядок посвідчення довіреностей.
9. Припинення довіреності.

Практичні завдання:

Задача 1.

31 липня 2012 року Завалій видав довіреність Пашкову строком на шість місяців на продаж останнім магнітофона за ціною, не менше ніж 12 мінімальних заробітних плат. Довіреність була посвідчена у житлово-експлуатаційній конторі. Оскільки комісійний магазин відмовився прийняти телевізор на комісію, а покупця Пашков не знайшов, він, не повідомивши свого довірителя, 10 вересня того ж року видав просту письмову довіреність строком на шість місяців (у порядку передоручення) своєму синові. Магнітофон останній продав, але за ціною, вдвічі меншою, ніж та, що вказана у першій довіреності. Завалій зажадав від Пашкова відповідної доплати або повернення магнітофону, на що останній відповів, що усі претензії слід адресувати не йому, а його сину.

Як повинна бути вирішена справа?

Які порушення чинного законодавства були допущені сторонами?

Чи змінилося б рішення, якщо б Пашков видав довіреність своєму сину за згодою Завалія?

Задача 2.

28 червня 2011 р. була посвідчена довіреність на продаж двокімнатної квартири, в якій в якості представника зазначався А. С. Іванов, а в якості довірителя - В. М. Петренко. 2 серпня 2011 р. Петренко несподівано помер, а 7 серпня 2011 р. Іванов, діючи на підставі довіреності, продав згадану квартиру О. П. Власову. Під час передачі грошей за квартиру дружині Петренка Іванов дізнався про те, що сталося. Дочка Іванова подала позов до суду з вимогою визнати договір купівлі-продажу недійсним, оскільки його було укладено тоді, коли її батько вже помер, тобто відповідно до ст. 248 ЦК України довіреність припинила чинність.

Як повинна бути вирішена справа?

Задача 3.

Ільченко, як опікун неповнолітнього Громова, від імені останнього продав належний тому на праві приватної власності автомобіль своєму братові. На такий договір було отримано

письмовий дозвіл органу опіки та піклування, але прокурор заявив позов про визнання такого договору недійсним.

Як повинна бути вирішена справа?

Чи змінилося б рішення, якби продаж автомобіля здійснив не опікун, а батько неповнолітнього, коли б він був живий?

Тестові завдання:

Доберіть правильні відповіді; зверніть увагу на правильність та повноту формулювання відповідей; при необхідності вкажіть на можливу варіантність відповідей.

1. *Довіреність - це:*

- 1) письмовий односторонній правочин;
- 2) двосторонній договір;
- 3) документ, що посвідчує боргові зобов'язання;
- 4) цінний папір.

2. *Види довіреності:*

- 1) одноразова та багаторазова;
- 2) разова, спеціальна, генеральна;
- 3) зареєстрована та незареєстрована;
- 4) генеральна.

3. *Представництво — це:*

- 1) правовідносини, в яких одна сторона зобов'язується повернути іншій стороні грошову суму;
- 2) правовідносини, в яких одна сторона зобов'язана або має право вчинити від імені правочин від імені другої сторони, яку вона представляє;
- 3) правовідносини з приводу права власності;
- 4) правовідносини, коли одна особа має широке коло повноважень по відношенню до іншої.

4. *Представництво є системою, що включає правовідносини:*

- 1) між тим, кого представляють, і представником;
- 2) між тим, кого представляють, і третьою особою;
- 3) між представником і третьою особою;
- 4) між тим, кого представляють, і особою, яка посвідчує документ, що засвідчує право на представництво.

5. *До особливостей комерційного представництва слід віднести:*

- 1) предмет;
- 2) системний характер дій комерційного представника;
- 3) надання посередницьких послуг;
- 4) право комерційного представника одночасно представляти різні сторони у правочині.

6. *Представництво за довіреністю припиняється у разі:*

- 1) відмови третіх осіб від співробітництва із представником;
- 2) визнання довіреності недійсною;
- 3) відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;
- 4) припинення юридичної особи, яка видала довіреність;
- 5) смерть особи, якій видано довіреність.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст 141; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року. Голос України. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144; з наступними змінами і доповненнями.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзери, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери та Н. С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2004.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. - К.: Юрінком Інтер, 2005.
6. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Харитонова Є. О., Калітенко О. М. Х.: Одіссей, 2003.
7. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонова, О. І. Харитонової. 2010. 752 с.
9. Кметик, Х.В. Сутність та особливості договірного представництва. *Форум права* : електрон. наук. фахове вид. 2017. № 5. С. 175–180.
10. Заборовський В.В. Співвідношення довіреності і договору доручення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: Право. 2017. Вип. 43. Т. 1. С. 93-96.
11. Межі повноважень представника за договором у цивільному праві Капліна Г.А., Степанова Г. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (13-14 грудня 2018 р., м. Сєвєродонецьк). Частина 1 За ред. проф. Розовського Б.Г. Сєвєродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля. 2019. С. 200-206.
12. Деякі питання регламентації законного представництва в контексті реформування цивільного законодавства Цюра В.В. Матеріали міжн. наук.-практ. конф. Київ, 18 жовт. 2019 р. Р. А. Майданик, Цюра та ін.; відп. ред. Р. А. Майданик. К., 2019. С. 318-321.
13. До питання про поняття та особливості договору доручення Менів Л.Б., Огородник Л.Д. Збірник статей здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня Навчально-наукового інституту права Університету ДФС України : у 5 ч. Ч. 2. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. С. 280-286. (Серія «На допомогу студенту УДФСУ», т. 13).
14. Слободянюк В.П. Особливості правового регулювання агентського договору в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління : електронне наукове видання* : збірник. 2020. № 3 (9) червень. Київ : Видавництво Ліра-К, 2020. С. 196-205.
15. Значення представництва в цивільному праві Кульчицька Л.М. Тези доповідей XV Всеукр. наук. конф., м. Київ, 17–19 квітня 2018 р. У III част., ч. III. К. : Університет «Україна», 2018. 460 с.
16. Співвідношення представництва та агентського договору за законодавством України та країн ЄС Кирпа Ю.В. *Право: історія, теорія, практика*. Матеріали Міжнародної

- науково-практичної конференції (м. Харків, 22–23 лютого 2018 року). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2018. С. 39-43.
17. Паращук Л., Кучер А. Особливості представництва у цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. №2. 2020. С. 94-100.
 18. Галабурда Н. А. Особливості змісту поняття представництва у цивільному праві України. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2012. Вип. 3. С. 21–27.
 19. Гелецька І., Скиба В. Представництво у цивільно-правових відносинах трансплантації анатомічних матеріалів від померлих осіб. *Підприємництво, господарство і право*. №8. 2020. С. 18-23.
 20. Саванець Л. М. Довіреність та договір доручення: порівняльно-правовий аналіз [Електронний ресурс]. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 4. С. 112-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2020_4_19
 21. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
 22. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одісей., 2002. 202 с.

Тема13: Строки в цивільному праві. (2 год.)

Методичні вказівки: Строки та терміни безпосередньо пов'язані зі здійсненням та захистом цивільних прав. Цивільний закон пов'язує виникнення, зміну та припинення правовідносин, здійснення передбачених законом чи договором дій із певними періодами або моментами в часі. Період у часі, із впливом якого пов'язана певна дія чи подія, яка має юридичне значення, отримав у цивільному праві назву строк. На відміну від строку законодавець на сьогодні визначає термін - момент у часі, із настанням якого пов'язана певна дія чи подія, яка має юридичне значення. Визначення строку та терміну відбувається у відповідності із приписами закону, який регулює також питання початку і закінчення строку.

Питання для обговорення

1. Поняття строків і термінів: їх правове значення в континентальній правовій системі.
2. Види строків у цивільному праві: їх характеристика.
3. Обчислення строків.
4. Поняття та правове значення позовної давності.
5. Види строків позовної давності. Правила обчислення строків позовної давності.
6. Зупинення та переривання строків позовної давності. Відновлення строків позовної давності.
7. Вимоги, на які позовна давність не поширюється.
8. Наслідки спливу строків позовної давності.

Практичні завдання:

Задача 1.

31 липня 2004 року між двома громадянами - Поляковим і Хрущаківим - було укладено письмовий договір позики строком на 1 рік.

З якого моменту можна звертатись до суду з вимогою про примусове стягнення відповідної суми?

Задача 2.

Громадянин Кірчев уклав з громадянами Петренко та Лящовим договір про побудову гаража. В договорі зазначалося, що позов з приводу відхилення підрядника від умов договору, що погіршують роботу, може бути пред'явлений протягом одного року з дня прийняття роботи.

Встановіть, чи присутні в даному випадку порушення норм, які регулюють позовну давність.

Тестові завдання:

Доберіть правильні відповіді; зверніть увагу на правильність та повноту формулювання відповідей; при необхідності вкажіть на можливу варіантність відповідей.

1. Строками у цивільному праві є:

- 1) строки позовної давності;
- 2) строки визначені угодою, судом, адміністративним актом;
- 3) тільки строки, визначені законом;
- 4) усі перелічені вище.

2. Строк і термін - це:

- 1) тотожні поняття;
- 2) різні за змістом поняття;
- 3) певний момент у часі.

3. Строки здійснення цивільних прав та виконання обов'язків - це:

- 1) диспозитивні строки;
- 2) строки існування цивільних прав;
- 3) строки, протягом яких суб'єкт цивільних прав може реалізовувати належне йому суб'єктивне право та виконувати покладені на нього обов'язки;
- 4) імперативні строки;
- 5) строки захисту цивільних прав;
- 6) позовна давність;
- 7) договірні строки.

4. Позовна давність в один рік застосовується до вимог:

- 1) про стягнення неустойки;
- 2) про спростування недостовірної інформації у засобах масової інформації;
- 3) про оскарження дій виконавця заповіту;
- 4) про розірвання договору дарування;
- 5) у зв'язку з недоліками проданого товару.

5. Перебіг позовної давності зупиняється:

- 1) якщо пред'явленню позову перешкоджала непереборна сила;
- 2) у разі відстрочення виконання зобов'язання на підставах, встановлених законом;
- 3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює

відповідні відносини;

- 4) якщо позивач або відповідач перебувають у складі Збройних сил України.

6. Позовна давність не поширюється:

- 1) на вимогу про розірвання договору купівлі-продажу нерухомості;
- 2) на вимогу вкладника до банку про видачу вкладу;
- 3) на вимогу про відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;
- 4) на вимогу страхувальника до страховика, про здійснення страхової виплати;
- 5) на вимогу про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності.

7. Позовна давність - це:

- 1) строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист порушеного свого права або інтересу;
- 2) строк, який не обмежує особу щодо звернення до суду за захистом своїх прав та інтересів;
- 3) позовна заява;
- 4) строк, у межах якого особа може вирішити питання про право власності на річ.

8. Види позовної давності:

- 1) скорочена та тривала;
- 2) збільшена та скорочена;
- 3) строкова та безстрокова;
- 4) загальна та спеціальна.

9. Початок перебігу строку позовної давності починається:

- 1) з дня, коли особа дізналася або повинна була дізнатися про порушення своїх прав, або про особу, яка їх порушила;
- 2) з дня, коли особа подала позов до суду;
- 3) з дня, коли порушені права особи;
- 4) з дня, коли особа звернулася з претензією до іншої особи з приводу порушення її прав.

Рекомендовані нормативні акти та література:

1. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст 141; з наступними змінами і доповненнями.
2. Цивільний Кодекс України від 16 січня 2003 року. Голос України. 2003. № 47-48; з наступними змінами і доповненнями.
3. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18. Ст. 144; з наступними змінами і доповненнями.
4. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери та Н. С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2004.
5. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. - К.: Юрінком Інтер, 2005.
6. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Харитонova Є. О., Калітенко О. М. Х.: Одиссей, 2003.

7. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
8. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонов, О. І. Харитонової. 2010. 752 с.
9. Вахонєва Т. М. Строки (терміни) у цивільному праві: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. К., 2005. 18 с.
10. Луць В. В. Проблема строків у цивільному праві. *Проблеми розвитку цивільного законодавства і методологія викладання цивільно-правових дисциплін*. Матеріали науково-практичного семінару. 29-30.01.1993. Харків.
11. Луць В. В. Строки в цивільних правовідносинах: конспекти лекцій з спецкурсу. Львів. 1992.
12. Масевич М. Исковая давность. *Хозяйство и право*. 1993. №9. С. 133-144.
13. Цікало В. І. Давність у цивільних правовідносинах: Автореф. дис.... канд. юрид. наук. Львів, 2004. 19 с.
14. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / Д. В. Боброва, О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери та Н. С. Кузнецової. К.: Юрінком Інтер, 2004.
15. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця. К.: Юрінком Інтер, 2005.
16. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. К.: Істина, 2004.
17. Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар: У 2 ч. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. К.: Ін Юре, 2004.
18. Цивільний кодекс України: Коментар / За заг. ред. Харитонova Є. О., Калітенко О. М. Х.: Одіссей, 2003.
19. Цивільне право України. Загальна частина: Підручник / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, Р.А. Майданика. 3-тє вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2010. 976 с.
20. Цивільний кодекс України: науково-практичний коментар / За заг. ред. Є. О. Харитонova, О. І. Харитонової. 2010. 752 с.
21. Онишко О. Б. Позовна давність в окремих країнах континентальної Європи та в Україні [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. серія юридична. 2014. Вип. 2. С. 50-57. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2014_2_8
22. Романюк В. А. Позовна давність у цивільному праві європейських країн [Електронний ресурс]. *Альманах міжнародного права*. 2017. Вип. 18. С. 129-136. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/amp_2017_18_18
23. Карнаух Б. П. Позовна давність у практиці Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс]. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 134. С. 24-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_134_5
24. Тимченко О. В. Позовна давність [Електронний ресурс]. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2018. № 6. С. 32-34. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2018_6_18
25. Шимон С.І. Цивільне та торгове право зарубіжних країн. Навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2004. 220 с.
26. Харитонов О. Порівняльне право Європи. Посібник. Х.: Одіссей., 2002. 202 с.

